

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Київський національний лінгвістичний університет

Кафедра східної філології

Кваліфікаційна робота магістра з

перської філології

на тему:

**ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУСПІЛЬНО-
ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ В СУЧАСНІЙ ПЕРСЬКІЙ МОВІ**

Студента групи МПперс 57-19

факультету сходознавства

денної форми навчання

Освітньо-професійної програми

Галузевий переклад: перська мова,

англійська мова

Спеціальності 035 Філологія

Спеціалізації 035.067 Східні мови та

літератури (переклад включно),

перша – перська

Войтовича Олександра Ярославовича

Науковий керівник:

канд. філол. наук, доц. Охріменко М.А.

Допущена до захисту

« ___ » _____ 2020 року

Завідувач кафедри

_____
(підпис) Валігура О.Р.
(ПІБ)

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	9
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ	10
1.1. Поняття «суспільно-політична лексика» та «суспільно-політична термінологія»	10
1.2. Підходи до вивчення суспільно-політичної лексики	15
Висновки до Розділу I	18
РОЗДІЛ II. МЕТОДИ УТВОРЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ	19
2.1. Афіксація як спосіб творення суспільно-політичної лексики сучасної перської мови.	19
2.1.1. Моделі зі словотвірними суфіксами	20
2.1.2. Моделі зі словотвірними префіксами	31
2.2. Напівафіксація	35
2.3. Транспозиція	42
2.4. Словоскладання	45
2.5. Лексикалізація словосполучень	47
Висновки до Розділу II	49
РОЗДІЛ III. ФУНКЦІОНУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ У СУЧАСНІЙ ПЕРСЬКІЙ МОВІ	51
3.1. Деякі морфологічні і синтаксичні особливості суспільно-політичного стилю	51
3.2. Загальна характеристика функціонування суспільно-політичної лексики у сучасній перській мові	59
Висновки до Розділу III	67
ВИСНОВКИ	69
РЕЗЮМЕ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74

ВСТУП

В умовах радикальних перетворень в суспільному, економічному і політичному житті, розширення діяльності засобів масової інформації в усьому світі, вивчення суспільно-політичної лексики набуває все більшої значущості. Лексика – найчутливіший рівень мовної системи: чим інтенсивніші зміни в різноманітних сферах суспільного життя тієї чи іншої країни, тим інтенсивніше змінюється лексика на кожному етапі її становлення.

СПЛ є важливою частиною лексичної системи мови, вона охоплює досить широке коло слів, пов'язаних з суспільно-політичним ладом і ідеологією держави і суспільства. Це пояснює постійну пильну увагу вчених до СПЛ. Однак слід зауважити, що в різні періоди суспільно-політична лексика вивчалася з різного ступеня об'єктивності.

Зміни у перській мові, які відбулися за останні роки зачепили майже всі сфери життя людини. І об'єми неологізмів, які продовжують активно поповнювати лексику перської мови, настільки великі, що змушують постійно звертатися до цієї проблеми.

Причини появи неологізмів в лексичній сучасної перської мови найрізноманітніші: це і глобальні перетворення в міжнародному масштабі, і зміни у внутрішньополітичному житті країни, і впровадження прогресивних технологій. Протягом останніх десятиліть з'явився абсолютно новий пласт лексики, пов'язаної з використанням, зокрема, комп'ютерної техніки, розвитком аудіо- та відеотехніки, розширенням інтернету.

Суспільно-політичну лексику будь-якої мови, формування її соціально-історичної бази, розвиток і вживання в мові даної лексики слід розглядати в тісному зв'язку з суспільними, економічними, політичними, культурними особливостями, історичними подіями свого часу.

Розвиток СПЛ в ХХ столітті протікав особливо стрімко і нерівномірно в результаті дії ряду чинників, пов'язаних з особливостями суспільного розвитку, з прогресом в матеріальному і духовному житті, з переселеннями і змінами в складі мовних колективів і так далі.

Кінець XIX – початок XX ст. в Ірані характеризуються розвитком конституційного руху і нових форм державності. В цей час французька мова зіграла значну роль в збагаченні суспільно-політичної лексики перської літературної мови. До запозичень цього періоду можна віднести:

پارلمان *parleman* парламент, دموکراسی *demokrasi* демократія, کودتا *kudeta* державний переворот, کنگره *kongre* конгрес, کابینه *kabine* кабінет, بورژوازی *burzhuazi* буржуазія і багато інших.

Франція надала також позитивний вплив на розвиток іранської економіки, прискорення науково-технічного прогресу в країні. У лексиці перської мови це знайшло відображення в системі науково-технічної термінології, яка запозичила в цей період такі французькі лексеми, як, наприклад, کمپانی *kompani* – компанія, بورس *burs* біржа, پروژه *prozhe* проект, آژانس *azhans* агентство, شیمی *shimi* хімія, گرامر *gramer* граматика, فیزیک *fizik* фізика, і т.д.

Вплив французької культури і західного способу життя було досить відчутним в Ірані аж до революції 1979 р. Це також знайшло відображення в лексиці перської мови.

Поширення науково-технічного прогресу в багатьох країнах світу, в тому числі і в Ірані, висунуло нагальну потребу номінації нових предметів, понять і явищ. І тепер основна роль в розширенні термінологічного фонду перської літературної мови стала належати саме англійській, а не французькій мові. У цей період з були запозичені такі науково-технічні терміни, як, наприклад: کامپیوتر *kompyuter* комп'ютер, مینی بوس *minibus* «мікроавтобус», فتوکپی *fotokopi* «фотокопія», تایپ *tāyīp* «друкування», کانتینر *kānteyner* «контейнер», تریلر *treylar* «причеп» та ін.

Після ісламської революції 1979 року в результаті приходу до влади в Ірані ортодоксального мусульманського духовенства антизахідна спрямованість, в тому числі і в галузі культури, стала характерною рисою політики нового іранського керівництва. В рамках культурної революції, оголошеної в 1980 р відповідним указом імама Хомейні, була оголошена боротьба за самобутність іранської культури. Складовою частиною проведеної культурної політики була

мовна політика, яка була спрямована як на обмеження використання самих західноєвропейських мов, насамперед англійської в житті Ірану, так і на боротьбу проти проникнення запозичень з цих мов, в першу чергу англіцизмів, в сучасну перську мову.

Що ж стосується власне перської мови, то його лексична система розвивається під впливом двох тенденцій. З одного боку, це цілеспрямована діяльність в рамках офіційно оголошеної культурної доктрини Ісламської Республіки Іран по скороченню кількості західноєвропейської лексики в перській мові і, відповідно, їх заміні перськими мовними елементами.

З іншого боку, йде стихійний процес поповнення перської лексики, в першу чергу її термінологічного складу, за рахунок запозичень з європейських мов.

Іранські науковці-лінгвісти, вітаючи поповнення словникового запасу, несхвально ставляться до прямого запозичення слів з європейських мов і пропонують поповнювати словниковий запас за рахунок створення нових термінів за перськими словотвірними моделями, збільшення синонімів, відродження застарілих слів і розширення семантики існуючих, справедливо відзначаючи, що перська мова має в своєму розпорядженні для цього необмежені можливості.

Таким чином, робляться спроби створення в перській мові поряд з запозиченими словами власної, більш прозорої і зрозумілої для іранців термінології. Слід зазначити, що подібні процеси протікають і в інших країнах регіону країн Близького і Середнього Сходу.

Особливо чутлива до змін в мові суспільно-політична лексика, що відображає реалії мінливого світу. Мова засобів масової інформації, виступів і промов політичних діячів, періодичних видань та спеціальної літератури на соціально-політичні теми рясніє всілякими «новоутвореннями», причому ступінь їх впровадження часто залежить від автора тексту.

Слід зазначити, що суспільно-політична термінологія в сучасній перській мові не систематизована. Терміни створюються в основному спонтанно, що викликає певні труднощі у вивченні фахової літератури.

Відсутність українсько-перських і персько-українських словників сильно ускладнює роботу з публікаціями засобів масової інформації та спеціалізованою літературою. В англо-перських і персько-англійських словниках, які почали перевидаватися в Ірані з 90-х років, зафіксовано значну кількість неологізмів, проте більшість з них не охоплює суспільно-політичну та економічну термінологію. Велику допомогу надає використання сучасних тлумачних «персько-перських» словників, однак вони не настільки поширені та доступні.

Все викладене вище обумовлює необхідність комплексного дослідження процесів формування та функціонування сучасної суспільно-політичної лексики і термінології перської мови.

Актуальність роботи зумовлена змінами у світі, що завжди впливають на суспільно-політичний словник мови. Дослідження суспільно-політичної лексики становить значний інтерес для лінгвістики, оскільки вона відображає одну з важливих для сучасного суспільства сфер життя – політичну. Вивчення структурних та лінгвістичних особливостей політичних текстів в аспекті перекладу є особливо актуальним на сьогоднішньому етапі розвитку Ісламської Республіки Іран. Це пояснюється кількома факторами:

- широке міжнародне співробітництво у різноманітних сферах вимагає відповідних знань структури та особливостей міжнародної документації.
- є досить невелика кількість літератури, довідників і словників для подолання цієї проблеми.
- співробітництво з країною потребує стандартизації у веденні документації, що забезпечить доцільний і повноцінний переклад.

Мета роботи – дослідити творення та функціонування суспільно-політичної лексики сучасної перської мови – термінів, категорій та понять.

Завдання дослідження включають в себе:

1. дати загальну характеристику процесів термінотворення, що протікають в сучасній перській мові;
2. охарактеризувати утворення суспільно-політичних термінів за основними словотвірними моделями перської мови (афіксація, напівафіксація, транспозиція, словоскладання, лексикалізація словосполучень);
3. виділити найбільш продуктивні моделі утворення суспільно-політичних термінів;
4. проаналізувати в рамках кожної словотвірної моделі найпродуктивніші словотвірні одиниці;
5. розкрити особливості функціонування суспільно-політичної лексики в сучасній перській мові;
6. дослідити шляхи поповнення суспільно-політичної термінології (запозичення, калькування, термінологізація).

Предмет дослідження – суспільно-політична лексика в перській мові.

Об'єкт дослідження – структурні особливості суспільно-політичної лексики в перській мові.

Матеріалом для дослідження слугували джерела іранської преси, радіо, телебачення, спеціальної суспільно-політичної літератури, словники, а також матеріали з інтернету (загальна кількість дібраних термінів – 123 одиниці).

Методи дослідження:

- метод суцільної вибірки, за допомогою якого був зібраний матеріал дослідження;
- метод компонентного аналізу;
- метод контекстуального аналізу;
- описовий метод, який полягає у поясненні застосування суспільно-політичної лексики.

Наукова новизна полягає у тому що в роботі:

- вперше проаналізовано особливості структури суспільно-політичної лексики;
- уточнено визначення поняття суспільно-політичної лексики у сучасній перській мові;
- розкрито особливості функціонування суспільно-політичної лексики у сучасній перській мові.

Практичне значення полягає у можливості застосування її результатів у викладанні таких навчальних дисциплін: «Практичний курс перекладу (перська і українська мови)», «Лексикологія перської мови», «Основи теорії і практики перекладу (перська і українська мови)». Зібраний матеріал дослідження може бути використано для укладання персько-українського словника суспільно-політичної лексики.

Апробація результатів дослідження відбулася на Міжнародній науково-практичній конференції «Ad orbem per linguas. До світу через мови» (Київ, 2020), за результатами якої було надруковано тези доповіді.

Структура роботи зумовлена обраною метою та завданням дослідження. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, списку умовних скорочень трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, анотації перською мовою, списку використаної літератури.

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АМ	–	афіксальної морфеми
ВКС	–	вільні копулятивні словосполучення
ОМЧ	–	основа минулого часу (дієслова)
ОТЧ	–	основа теперішнього часу (дієслова)
ПО	–	продуктивна основа
ППО	–	проста продуктивна основа
СПЛ	–	суспільно-політична лексика
СПМ	–	сучасна перська мова
СПО	–	складна продуктивна основа

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ

1.1. Поняття «суспільно-політична лексика» та «суспільно-політична термінологія»

Зміни в світі завжди безпосередньо впливали на суспільно-політичний словник кожної мови, зумовлюючи актуальність вивчення суспільно-політичного шару лексики. У мовознавчих дослідженнях, присвячених проблемам суспільно-політичного дискурсу, вживають терміноснапівки «суспільно-політична лексика», «суспільно-політична термінологія», «суспільно-політичний термін». Проте і досі дискусійними є питання про обсяг та критерії виокремлення цих понять. Тому ми вважаємо нашим першочерговим завданням уточнити предмет нашого дослідження: це суспільно-політична лексика чи суспільно-політична термінологія.

В даному підрозділі ми спробували визначити, що розуміють під словами «лексика», «термін» та «лексикологія», «термінологія», а також – який зв'язок між значеннями цих понять. Аналіз сучасної суспільно-політичної лексики став можливим завдяки ретельній розробці теорії лексичної семантики у лексикології. Основними проблемами вивчення цієї лексичної підсистеми мови є, перш за все, питання лексичної семантики, особливо синонімія та полісемія слів, лексична снапівчуваність слів.

Дослідженням поняття «суспільно-політична лексика» займалися багато як українських (А.А. Бурячок, В.В. Жайворонок, Т.П. Клімушенко, А.В. Капуш О.О. Мороз, І.В. Холявко), так і зарубіжних (В.І. Акімова, А.С. Белая, Л.О. Жданова, С.Г. Капралова, В. Дікман, Т.Б. Крючкова, І.Ф. Протченко, Н.Г. Юзефович, Г. Клаус, Х. Ласвел, Д. Камерон, М.К. Гарбовський) лінгвістів.

Отже, лексикою називають сукупність слів мови, її словниковий склад. Цей термін використовується і по відношенню до окремих пластів словникового складу (лексика побутова, ділова, поетична і т.п.), і для позначення всіх слів,

вжитих якимось письменником (лексика Франка) або ж в якомусь творі (лексика «Мойсея»). Цей термін має грецьке походження: *λεξικός* – той, що відноситься до слова.

У лексиці знаходять відображення соціально-класові, професійні, вікові відмінності всередині мовного колективу. Відбивається приналежність носіїв мови до різних територіальних діалектів, а також зберігаються специфічні місцеві особливості мови. Відкритість і динамізм лексики особливо виразно спостерігаються при вивченні її історичного розвитку. З одного боку, старі слова відходять на другий план або зникають зовсім, а з іншого – йде поповнення словникового складу, стилістична диференціація слів і їх значень.

В результаті цих змін приріст слів завжди перевищує їх спад. Лексичні одиниці не зникають раптово, вони можуть довго зберігатися в мові як історизми або застарілі слова. Нові в мові слова називаються неологізмами; зробившись загальноживаними, закріпившись у мові, вони втрачають якість новизни. Утворення нових слів здійснюється по-різному:

- за допомогою граматичних (словотворчих) моделей;
- шляхом утворення у слів нових значень (полісемія);
- конверсія;
- запозичення з інших мов;
- аббревіатура;
- штучно створені слова.

Деякі запозичення залишаються не до кінця освоєними мовою і вживаються при описі чужоземних реалій або для додання місцевого колориту. Наприклад, «мулла», «клерк», «констебль», «віскі», «яничар».

Існує пласт запозиченої лексики, що функціонує в багатьох мовах і висхідний, як правило, до єдиного джерела, найчастіше латинської або грецької мов – це міжнародна лексика (інтернаціоналізми, наприклад: «клас», «комунізм», «демократія»). Основним засобом фіксації лексики служать

словники, теорія і практика складання яких відноситься до компетенції лексикографії.

Лексикологія (від грец. λεξικός – той, що відноситься до слова і λόγος – вчення) – розділ мовознавства, що вивчає словниковий склад, лексику мови. Лексикологія досліджує шляхи поповнення та розвитку словникового складу мови, розрізняючи 4 способи створення номінацій, три з яких засновані на використанні внутрішніх ресурсів мови – створення нових слів, формування нових значень (полісемія, перенесення значень, причому вивчаються закономірності філіації значень), утворення словоснапівчень, а четвертий – на залученні ресурсів інших мов – запозичення (лексичні запозичення і кальки). Досліджуються фактори і форми інтеграції запозичених слів.

Термін – (від лат. Terminus – межа, межа) – слово або словоснапівчення, що позначає поняття спеціальної галузі знання або діяльності. Термін входить в загальну лексичну систему мови, але лише за посередництвом конкретної термінологічної системи (термінології). До особливостей терміна відносяться:

- системність;
- наявність дефініції (для більшості термінів);
- тенденція до моносемічності в межах свого термінологічного поля, тобто термінології даної науки, дисципліни або наукової школи (тому такі терміни, як «функція» в математиці, фізіології і лінгвістиці, прийнято називати міжгалузевими омонімами);
- відсутність експресії;
- стилістична нейтральність.

Ці властивості терміна реалізуються тільки всередині термінологічного поля, за межами якого термін втрачає свої дефінітивні та системні характеристики – детермінологізується. Процеси детермінологізації (перехід терміна в загальноживану лексику) і термінологізації (перехід загальноживаного слова в термін, наприклад «закінчення») свідчать про взаємопроникнення термінологічної і нетермінологічної лексики. Терміни

можуть запозичувати з іншої мови (сюди ж відноситься калькування), а також створюватися з морфемного інвентарю власної мови або з інтернаціональних елементів. Терміни є об'єктом самостійної лінгвістичної дисципліни – термінознавства. Терміни різних галузей знання знаходять відображення в спеціальних термінологічних словниках.

Не дивлячись на те, що лексеми і терміни деякою мірою подібні між собою, між ними все ж існує і ряд відмінностей, який, власне, і дозволяє розрізнити їх між собою. Але на практиці часто досить складно віднести певне слово чи словоснапівчення до тієї чи іншої групи. Як результат, на теперішній час у світі існують різноманітні підходи до вивчення природи та критеріїв виокремлення суспільно-політичного терміна, функцій суспільно-політичної лексики і термінології. Аналіз праць вищеназваних дослідників дозволив виокремити основні підходи до вирішення даної проблеми. Всі вони мають між собою як деякі спільні риси, так і відмінності, що і надає підстави для виокремлення кожного з цих варіантів. Нижче розглянемо кілька з них:

1. Суспільно-політична термінологія – це особливий прошарок термінологічної лексики, який займає проміжне місце між функціонально обмеженими терміносистемами і загальноновживаною лексикою. Відповідно до цього підходу суспільно-політичні терміни не належать ні до термінологічної лексики, оскільки вона функціонально обмежена та позбавлена емоційно-експресивного забарвлення, ні до загальноновживаної лексики, бо вони постійно інтерферують з нею. Тому межа між суспільно-політичною термінологією та загальноновживаною лексикою є мінливою та рухливою.

2. Суспільно-політична термінологія входить до суспільно-політичної лексики. Мовознавці вважають, що суспільно-політичну лексику характеризує дифузність кордонів, тематична дисперсія та широта сфер вживання. Виокремлено склад суспільно-політичної лексики, до якої відносять найбільш вживану частину суспільно-політичної термінології, назви державних, партійних та інших громадських організацій та закладів, соціальних інститутів, найменування соціальних реалій та явищ життя різних країн тощо. Суспільно-

політична термінологія постає як частина термінології суспільних наук, зокрема філософії, права, історії, економіки, політології тощо, якій притаманна ідеологізованість. Окрім цього, суспільно-політичну лексику формують одиниці різного походження, спрямовані ідеологічно та спеціалізовані лексично, семантично та фразеологічно для вираження понять з галузі суспільного, політичного, соціального, економічного, морально-етичного життя соціуму.

3. Суспільно-політична лексика – особлива мовна підсистема. Вона постає як неоднорідна за складом макроструктура одиниць різного походження, які реалізують свій ідеологічний зміст та служать для вираження понять із галузі суспільного, політичного, соціального, економічного, морально-етичного життя соціуму. Суспільно-політична лексика не може бути термінологією і до неї не можуть включатися терміни, оскільки, функціонуючи у складі суспільно-політичної лексики, значення слова передає лише найбільш характерні ознаки денотата, а вживання в ролі терміна передбачає вираження точного наукового поняття і належність до системи аналогічних термінів.

4. Суспільно-політична лексика та термінологія – це дві підсистеми однієї системи. Суспільно-політична лексика – це широкий багатоплановий корпус слів, різних за понятійною та функціональною сферою, але об'єднаних з соціолінгвістичного погляду в один потік вербалізації подій, феноменів державного та громадського життя суспільства в динамічних процесах розвитку мови, в оцінювальних, критичних, дискусійних і врешті актуальних положеннях, властивих певному соціуму в конкретну історичну добу. Умовно цей корпус містить дві підсистеми слів: функціонально-описову, до якої належить власне суспільно-політична лексика, та термінологічну, до якої входять суспільно-політичні терміни.

5. Для одиниць суспільно-політичної лексики та суспільно-політичної термінології характерними є аксіологічні семи. Суспільно-політичні терміни – це загальновідомі суспільно-політичні лексеми з нейтральною аксіологічною конотацією. Вони протиставлені аксіологічно маркованій суспільно-політичній лексиці, до якої відносять назви сталих суспільно-політичних понять та реалій з

гнучкою конотативною зоною (служать для передачі динаміки цінностей суспільно-політичного процесу). Відділяють окремо лексеми, лозунги, лозунгові слова, власні імена, що характеризують конкретний факт, явище, подію, поняття, актуальні для певного відрізка часу; для них характерні сильні асоціативні зв'язки в свідомості мовців. Як стверджує Т.С. Коготкова, мовознавці не випадково, розглядаючи корпус суспільно-політичних одиниць, надають перевагу визначенню суспільно-політичної лексики, а не суспільно-політичної термінології. Це зумовлено тим, що більшість суспільно-політичних термінів є загальнозрозумілими, що пояснюється їхнім використанням у мові масової пропаганди та агітації, а також їхньою наявністю в розмовному мовленні. Дійсно, багато лексичних одиниць, які позначають предмети, явища та процеси життя суспільства, є загальнозрозумілими або видаються такими. Однак поряд з ними функціонує велика кількість слів, що зрозумілі лише вузькому колу фахівців.

У роботі приймаємо погляд, викладений у пункті 2 – суспільно-політична термінологія є лише частиною суспільно-політичної лексики. Суспільно-політична лексика є значно ширшим поняттям, і вона включає до свого складу слова та поняття, що описують різні аспекти суспільно-політичного життя суспільства. Цей шар лексики відзначається значною динамічністю, яка характерна для політичних ідіом масової комунікації. Суспільно-політична лексика становить таку частину лексичної системи, яка особливо гостро реагує на зміни, що відбуваються в суспільстві. Відповідно, всі ці зміни відразу знаходять відображення в мові, що дає змогу простежити динаміку розвитку суспільства.

1.2. Підходи до вивчення суспільно-політичної лексики

При вивченні суспільно-політичної лексики увага лінгвістів концентрується на проблемах її становлення та збагачення в певний історичний період, а лінгвістична інтерпретація мовних змін є недостатньою. Семантичні

процеси, що виникають у цій групі лексики, менш досліджені, хоча вивчення закономірностей семантичних модифікацій лексичних одиниць у процесі їхнього функціонування належить до кола актуальних проблем лінгвістики, оскільки дозволяє простежити тенденції та способи розвитку семантики слова. Дослідження такої активної лексичної категорії, як суспільно-політична лексика, сприяє розумінню мовних явищ, зумовлених еволюцією семантики лексичних одиниць в перській мові. У дослідженнях учені часто акцентують увагу на двох основних моментах, які на їхній погляд, слід враховувати при визначенні меж суспільно-політичної термінології: 1) політичні науки (політологія, теорія держави й права) належать до суспільних наук, відповідно, політичні терміни входять до корпусу суспільної термінології; 2) усі ці терміни позначають наукові поняття так само, як науково-технічні терміни, тільки перші, на відміну від других, виражають поняття суспільних, а не природничих і технічних наук. В.М. Лейчик наголошує, що «...варто вести мову про терміни і термінологію суспільних наук, а не про суспільно-політичну термінологію». У зарубіжному мовознавстві переважають дві точки зору на визначення поняття «суспільно-політична лексика». Одна група лінгвістів (Х. Кларк, Ф. Фрохок, С. Хогарт) розуміє під цим терміном «сукупність лексичних одиниць, які позначають економічні, соціальні та політичні відносини між суспільними класами», друга (М. Фауколт, Д. Грін, С. Ромейн) – відносить до складу суспільно-політичної лексики всі найменування, що стосуються суспільства.

У мовознавчій літературі існує чимало визначень суспільно-політичної лексики. У своєму дисертаційному дослідженні, Лі Йонг Хі визначає суспільно-політичну лексику як частину лексичної системи мови, в якій найбільш наочно виражені соціальна структура суспільства, світоглядні погляди носіїв мови, способи організації суспільного життя країни, у якій функціонує мова, а також інших країн. Автор наголошує, що функціонування та розвиток цієї підсистеми іноді прямо, а частіше опосередковано виражають широкий спектр суспільних процесів. У деякі періоди життя суспільства тут в історично короткі проміжки часу відбуваються такі зміни, які в інших лексико-семантичних підсистемах

розтягуються на століття. Проте навіть у відносно стабільні періоди життя соціуму суспільно-політична лексика постійно розвивається та поновлюється. За хрестоматійним висловлюванням І.Ф. Протченка, досліджувана лексика тлумачиться як «частина словника, яку становлять назви явищ та понять зі сфери суспільно-політичного життя, тобто зі сфери політичної, соціально-економічної, світоглядно-філософської». Заслуговує на увагу визначення суспільно-політичної лексики І.В. Холявко: «Суспільно-політична лексика – неоднорідна за складом макроструктура одиниць різного походження, спрямованих ідеологічно та спеціалізованих лексично, семантично і фразеологічно для вираження понять із галузі суспільного, політичного, соціального, економічного, морально-етичного життя соціуму». Науковець вважає доцільним при віднесенні слова до суспільно-політичної лексики враховувати такі критерії:

- 1) наявність спеціальних ремарок у тлумачних словниках;
- 2) наявність пояснень або дефініцій слів у довідковій літературі – галузевих енциклопедіях, термінологічних словниках, загальнополітичних довідниках;
- 3) частотність використання, функціональне навантаження лексеми (при відповідній поняттєвій співвіднесеності);
- 4) урахування контекстуальних значень мовних одиниць, які не входять до термінологічних словників і довідників, а також характеру їхніх суспільно-політичних ілюстрацій.

Суспільно-політичній лексиці, до складу якої входять терміни, приписують крім спільних ознак (ті, що одностайно виділяють у термінології), певні додаткові особливості. Насамперед, значення слів передають лише найбільш характерні ознаки денотата, вони є властиві певному соціуму в конкретну історичну добу.

Висновки до Розділу I

Суспільно-політична лексика включає в себе суспільно-політичну термінологію.

Суспільно-політична термінологія постає як динамічна та відкрита сукупність термінів, за своєю природою структурно простих і складних одиниць із різних терміносистем суспільних наук.

Більшість дослідників погоджуються у виокремленні таких ознак суспільно-політичної термінології: тематична дисперсія, дифузність, функціонування за межами спеціального тексту, стильова незакріпленість, широта сфери вживання, загальна зрозумілість, ідеологічність.

Суспільно-політичний термін може функціонувати і за межами своїх терміносистем, характеризується належністю до однієї або кількох з них. При цьому він набуває нових ознак, і втрачає ознаку власне терміна. Зокрема, стає ідеологічним знаком, містить аксіологічну маркованість, емоційно-експресивне забарвлення, втрачає чи поповнюється семантичними компонентами, має гнучку конотацію та ряд інших ознак, що реалізуються за межами наукового стилю.

РОЗДІЛ II. МЕТОДИ УТВОРЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ

У сучасній перській мові виділяються наступні способи модельного словотворення:

1. афіксація
2. напівафіксація
3. транспозиція (безафіксне утворення слів)
4. словоскладання
5. лексикалізація словоснапівчень

Всі вони в тій чи іншій мірі беруть участь в утворенні суспільно-політичних термінів, категорій та понять. Розглянемо кожен з них детальніше.

2.1. Афіксація як спосіб творення суспільно-політичної лексики сучасної перської мови.

Афіксація є одним з найбільш продуктивних способів словотворення суспільно-політичної лексики, причому за моделлю афіксації утворюються як власне політичні терміни, так і периферійна лексика.

За моделлю афіксації утворюються похідні слова, що складаються з продуктивної основи і словотвірного афікса або афіксальної морфеми. Загальна модель афіксації протягом століть залишалася незмінною: ПО + АМ або АМ + ПО, однак з розвитком мови зростала кількість нових моделей, і їх структура постійно піддавалася змінам.

В деяких ПО можна виділити прості продуктивні основи і складні продуктивні основи. ППО – частина мови (іменник, прикметник, числівник, займенник), що не нарощена афіксальною морфемою – суфіксом, префіксом або інтерфіксом. До ППО відносяться також основи, нарощені суфіксами, наприклад, суфіксами множини. Дієприкметники (теперішнього часу з суфіксами *انده* *ande*, *آ* *ā*, та минулого часу з суфіксом *ه* *e*) також розглядаються як ППО.

Складна продуктивна основа (СПО) – частина мови (іменник, прикметник, займенник, числівник, дієслівний інфінітив, дієслівна основа), нарощена словотвірною АМ (префіксом, суфіксом, інтерфіксом), або складне слово, що складається з декількох морфем.

Характерною рисою суспільно-політичної лексики, є те, що продуктивні основи більшості термінів і понять є складними, і складаються з різних комбінацій лексичних і афіксальних морфем. Неологізми в суспільно-політичній термінології також утворюються в основному від СПО.

За різними оцінками у перській мові є від 80 до 200 афіксальних морфем, при цьому більшість із них є непродуктивними або молодпродуктивними. У нашій роботі ми розглядатимемо найбільш продуктивні моделі афіксації, що функціонують в суспільно-політичній лексиці сучасної перської мови. Слід зазначити, що в різних пластах (сферах) лексики перської мови суфікси характеризуються різним ступенем продуктивності.

2.1.1. Моделі зі словотвірними суфіксами

Розгляньмо словотворчі моделі з суфіксами прикметників. Словотворчі моделі з суфіксом ى -i – yā-ye nesbat :

Суфікс ى -i – yā-ye nesbat , утворює відносні прикметники (виражають ознаку предмета за його відношенням до інших предметів, дій, обставин: бурштинове намисто, осінній день) від іменників. Даний суфікс є надзвичайно продуктивним. Приєднується майже до будь яких простих та складних продуктивних основ перського та арабського походження, а також і ряду основ запозичених з європейських мов. Нижче наводимо окремі словотвірні моделі з цим суфіксом:

Проста продуктивна основа (ППО) + ى

کلید	kelid	ключ		کلیدی	ключовий
آرمان	arman	мрія	+ ى	آرمانی	ідеальний, утопічний

پيرامون	piramun	околиці	پيرامنی	сусідній, навколишній
افزون	afzun	більше, понад	افزونی	доповнюючий
کمک	komak	допомога	کمکی	допоміжний
هسته	haste	ядро	هسته‌ای	ядерний, атомний
اخلاق	āxlāq	мораль	اخلاقی	моральний
اطلاعات	ettelā'āt	інформація	اطلاعاتی	інформаційний

Складна продуктивна основа (СПО) + ی

ساختار	sahtar	структура	ساختاری	структурний
رفتاری	raftar	поведінка	رفتاری	поведінковий
آموزش	amuzes	освіта	آموزشی → + ی	освітній
مدیریت	modiriyyat	адміністрація	مدیریتی	адміністративний
عقیدت	aqīdat	думка	عقیدتی	ідеологічний, упереджений

СПО – складне слово + ی

دسته‌جمعی	dastejam'i	колективний
دسته	daste	група
جمع	jam'	зібрання
نیمه‌خصوصی	nimehosusi	напівприватизований
نیمه	nime	половина
خصوص	hosus	приватний

Словотвірна модель ПО + суфікс انه -āne

Суфікс انه -āne характеризується винятковою продуктивністю, утворюючи неживі прикметники і прислівники від одухотворених іменників як перського, так і арабського походження. ПО при цьому можуть бути простими і складними, причому СПО характеризуються значною різноманітністю.

Модель ППО + суфікс انه –āne

آگاهانه āgāhāne – «свідомий», «свідомо» (آگاه āgāh – «обізнаний», «такий, що усвідомлює»)

مترقیانه moteraqqiyāne – «прогресивний», «прогресивно» (مترقی moteraqqi – «прогресивний», «прогресуючий»)

متفکرانه motafakkerāne – «мисленнєвий», «розумовий» (متفکر motafakker – «мислитель»)

Модель СПО – складне слово + суфікс انه –āne

خودسرانه xodsarāne – «довільно», «по своїй волі» (СПО خودسر xodsar – «впертий», «зучвалий» (складне слово, утворене від: خود hod – «сам», سر sar – «голова»))

بشاردوستانه bašardustāne – «гуманний» (СПО بشاردوست bašardust – «гуманіст» (складне слово, утворене від: بشر bašar «людство», دوست dust – «друг»))

Модель СПО – напівфіксне утворення з дієслівним напівфіксом (ОТЧ дієслова) + суфікс انه –āne

آیندهنگرانه āyandengarāne – «перспективний», «далекоглядний» (СПО آیندهنگر āyandengar – «далекоглядний (про людину)» (дієслівне напівфіксне утворення, утворене від: آینده āyande – «майбутнє» + напівфікс نگر – ОТЧ дієслова نگریستن negaristan – «дивитися»))

عدالتخواهانه ‘adālatxāhāne – «такий, що вимагає справедливості» (СПО عدالتخواه ‘adālat – «справедливість» + напівфікс خواه xāh – ОТЧ дієслова خواستن – «бажати», «вимагати»)

Модель СПО – напівфіксат утворений від дієслівного напівфіксної конструкції (ОТЧ дієслова + суфікс ی –yā-ye masdari) + суфікс انه –āne

آشتیجویانه āštijuyāne – «примирливий» (آشتی āšti – «примирення» + дієслівний напівфіксальний блок جویی juyi)

همکاریجویانه hamkārijuyāne – «такий, що шукає співпраці» (складне слово همکاری hamkāri – «співпраця» + дієслівний напівфіксальний блок جویی juyi)

В деяких випадках з суфіксом انه –āne можуть утворюватися іменники: یارانه yārāne – «субсидія» (یار yār книжн. «помічник» + суфікс انه –āne)

Також варто зазначити про суфікс گانه –gāne, який є аломорфом суфікса انه –āne, і вживається з числівниками:

جزایر سگانه jazāyer-e segāne – «три острови» (маються на увазі острови: Абу-Муса, Великий Тунб та Малий Тунб, які розташовані в Перській затоці, і які є предметом територіальних суперечок між Іраном та ОАЕ)

مناطق هفتگانه نظامی manāteq-e haftgāne-ye nezāmi – «сім військових округів»

Словотвірна модель ППО + суфікс مند –mand

За цією моделлю від ППО перського й арабського походження утворюються прикметники зі значенням наявності ознаки, якості:

سامانمند sāmānmand «впорядкований» (від سامان sāmān – «порядок»)

عزتمند ezzatmand – «гідний», «достойний» (від عزت ezzat – «честь», «гідність»)

Словотвірна модель ППО + суфікс وار –vār

Словотвірна модель з суфіксом وار –vār утворює від ПО перського походження прикметники та прислівники зі значенням «подібний чомусь»

جهشوار jaešvār – «стрибкоподібний» (від جه jah – ОТЧ дієслова جستن jastan – «стрибати» + суфікс یش eš)

Словотвірна модель ППО + суфікс ین –in (аломорф گین –gin)

суфікс ین –in та його аломорф گین –gin утворюють від ППО перського походження (в основному) прикметники зі значенням наявності ознаки

بنیادین bonyādin – фундаментальний (від بنیاد bonyād – «основа», «фундамент»)

نمادین nomādin – «символічний» (від نماد nomad – «символ»)

Словотвірна модель ППО + суфікс ینه –ine

ینه –ine – суфікс, який утворює якісні прикметники та дієприкметники від ППО перського походження.

بهینه behine – «оптимальний» (від به beh – книжн. форма вищого ступеня порівняння прикметника خوب hub – «хороший»)

نهادینه nehādine – «сформований» (від نهاد nehād – «інститут», «організація»)

پیشینه pišine – «минуле», «історія» (від پیش piš – «колишній», «минулий»)

Словотворчі моделі з суфіксами іменників

Словотворчі моделі з суфіксом ی -i – yā-ye masdari

Суфікс ی -i – yā-ye masdari утворює іменники від різних ПО, головним чином, складних, і є поряд з суфіксом ی -i – yā-ye nesbat одним з найбільш продуктивних суфіксів в сучасній перській мові. Суфікс ی -i – yā-ye masdari активно використовується в процесі формування суспільно-політичної лексики.

Суфікс ی -i – yā-ye masdari пристосований до простих і складних ПО арабського і перського походження, широко поширений і в термінологічній, і в периферійній лексиці. Нижче зазначено окремі приклади утворення суспільно-політичних термінів за участю суфікса ی -i – yā-ye masdari:

Слід зазначити, що однією з характерних особливостей СПЛ є те, що в якості ПО для моделей афіксації часто виступають складні слова і словоснапівчення.

بهروزی behruzī – «добробут» (від به be – форма вищого ступеня порівняння прикметника خوب hub – «хороший» + روز ruz – «день»)

خودمختاری xodmoxtāri – «самоуправління» (від خود xod – «сам» + مختار moxtār – «управляючий (заст.)»)

خودگردانی xod'ardāni – «автономія» (від خود xod – «сам» + گردان گردان gardidan – «обертатися»)

دوگانگی dogānegi – «подвійність», «двоїстість» (دو do – «два» + گانه gāne – аломорф суфікса انه āne + گی gi – аломорф суфікса ی -i – yā-ye masdari)

Словотвірна модель ПО + суфікс شِ eš

Суфікс شِ eš утворює віддієслівні іменники зі значенням дії від ОТЧ, в основному, простих дієслів. Таким чином, за цією моделлю утворюються похідні тільки від форм перського походження. Цей суфікс характеризується досить високою продуктивністю,

بینش bineš – «погляд», «сприйняття» (від بین bin'- ОТЧ дієслова دیدن didan – «бачити»)

تنش taneš – «напруженість» (від تن tan – ОТЧ дієслова تنیدن tanidan – «плести», «обвивати»)

گزینش gozineš – «вибір» (від gozidan – «вибирати»)

Але варто згадати і про випадки утворення іменників з суфіксом یش eš не від ОТЧ дієслова, а від іменників чи прислівників:

گرمایش garmāyeš – «потепління» (від گرما garmā – «тепло»)

نرمش narneš – «м'якість», «гнучкість» (від نرم narm – «м'який»)

Словотвірна модель ПО + суфікс گر gar

Суфікс گر gar в загальнолітературній мові утворює так звані «nomina agentis» (ім'я діяча) і рідше – прикметники. У дослідженнях іранських лінгвістів він визначається як суфікс, що утворює назви професій і прикметники, або як суфікс, який утворює прикметники від іменників.

Суфікс گر gar розглядається в даній роботі як суфікс іменників, оскільки в суспільно-політичній лексиці сучасної перської мови з його участю утворюються в основному іменники зі значенням діяча.

صنعتگر san'atgar – «виробник, промисловець», (від صنعت san'at – «промисловість»)

مصاحبهگر mosahebegar – «Інтерв'юер» (від مصاحبه mosāhebe – «бесіда»)

واسطهگر vāsetegar – «посередник» (від واسطه vāsete – «засіб»)

سلطهگر soltegar – «диктатор» (від سلطه solte – «панування»)

انتخابگر entexābgar – «виборець», «той, хто обирає» (від انتخاب entexāb – «вибір»)

استثمارگر estesmārgar – «експлуататор» (від استثمار estesmār – «експлуатація»)

Більшість із слів утворених таким чином мають ПО, які є словами арабського походження.

Словотвірна модель ПО + суфікс • e

Суфікс • e є багатофункціональним суфіксом з широкою валентністю, що створює іменники, дієприкметники, прикметники і прислівники. Виділяються шість функцій суфікса • e, причому дві з них – функції дієприкметників, інші – іменника. У монографії С.Х. Мусавіяна (Мусавиян, 2009, с.112) розглядаються дев'ять функцій суфікса • e: три – утворення дієприкметників, одна – утворення прикметників, п'ять – утворення іменників.

У пропонованій роботі розглядається утворення в суспільно-політичній лексиці сучасної перської мови іменників за участю суфікса *• e*. З цим суфіксом від ПО перського і арабського походження утворюються в основному іменники з узагальнюючим значенням.

خبره *xobre* – «обізнаний», «експерт» (від خبر *xobr* – «обізнаність»)

مصوبه *mosavvabe* – «постанова» (від مصوب *mosavvab* – «схвалений»)

پهنه *rahne* – «простір» (від پهن *rahn* – «широкий»)

سامانه *sāmāne* – «система» (від سامان *saman* – «порядок»)

آموزه *āmuze* – «доктрина», «концепція» (від آموز *āmuz* – ОТЧ дієслова *آموزتن amuxtan* – «навчати»)

گزاره *gozāre* – «тлумачення», «інтерпретація» (від گزار *gozār* – ОТЧ дієслова *گزاردن gozārdan* – «роз'яснювати», «тлумачити»),

چرخه *čarxe* – «цикл» (від چرخ *čarx* – ОТЧ дієслова *چرخیدن čarxidan* – «обертатися»)

Словотвірна модель ПО + суфікс *ار ār*

З суфіксом *ار ār* утворюються віддієслівні іменники від дієслівних ОМЧ:

ساختار *saxtār* – «структура» (від ساخت *sāxt* – ОМЧ дієслова *ساختن sāxtan* – «будувати»)

گفتار *goftār* – «мова» (від گفت *goft* – ОМЧ дієслова *گفتن goftan* – «говорити», «сказати»)

رفتار *raftār* – «поведінка», «ставлення» (від رفت *raft* – ОМЧ, дієслова *رفتن raftan* – «йти»)

نوشتار *nevestār* – «твір», «написане» (نوشت *nevest* – ОМЧ глагола *نوشتن nevestan* – «писати»)

Словотвірна модель ПО + суфікс *کار kār*

З суфіксом *کار kār* від різних основ як арабського, так і перського походження утворюються іменники із значенням діяча або професії:

موظفکار *mohāfezekār* – «консерватор» (موظف *mohafeze* – «захист», «охорона»)

پیمانکار *peymānkār* – «підрядник» (پیمان *peyman* – «договір»)

بدهكار bedehkār – «боржник» (بده bedeh – форма наказового способу дієслова دادن dādan – «давати»)

Словотвірна модель ПО + суфікс مان mān

З суфіксом مان mān у творяться іменники з абстрактним значенням, причому тільки від основ перського походження – дієслівних ОМЧ та іменників:

چیدمان čidmān – «розміщення» (від چید čid – ОМЧ дієслова چیدن čidan – «збирати», «розстеляти»);

یادمان yād(e)mān – «пам'ятник, меморіал» (від یاد yād – «пам'ять»). Кількість неологізмів, утворених за участю цього суфікса, невелика, і деякі з них не зафіксовані в словниках сучасної перської мови.

Словотвірна модель ПО + суфікс یت iyuat

Суфікс یت iyuat – практично єдиний продуктивний суфікс іменників арабського походження, що активно функціонує в суспільно-політичній лексиці сучасної перської мови. З суфіксом یت iyuat утворюються іменники з абстрактним і узагальнюючим значенням від різних форм арабського походження, що існують в перській мові.

مشروعیت masru'iyuat – «законність» (від مشروع mašru' – «законний»)

موجودیت mowjudiyuat – «існування», «суб'єкт» (від موجود mowjud – «існуючий»)

محرومیت mahrumiyuat – «бідність», «поневір'я» (від محروم mahrum – «позбавлений»)

مرکزیت markaziyyat – «централізація» (від مرکز markaz – «центр»)

حساسیت hassāsiyyat – «важливість», «значення» (від حساس hassās «значний», «відчутний»)

قیمومیت qeyumiyuat – «протекторат» (від قیموم qeyum «опіка»)

Незважаючи на те що суфікс یت iyuat має чисто арабське походження, він органічно влився в словотворчу систему сучасної перської мови. У суспільно-політичній лексиці відзначені випадки утворення за участю цього суфікса похідних від основ перського походження, напр., رهبریت rahbariyuat – «лідерство» (від رهبر rahbar – «вождь», «лідер»).

Словотвірна модель ПО + суфікс به یууе

Питання про розмежування суфіксів به یууе і يت یууат ставилося в монографії Л. С. Пейсикова «Нариси з словотвору перської мови» (Пейсиков 2009, с. 184). Динаміка розвитку перської мови показала, що є всі підстави вважати ці суфікси (які в арабській мові є двома варіантами однієї словотвірної морфемі) самостійними словотвірними морфемами в перській мові. Ю. А. Рубинчик (Рубинчик, 2001, с. 144) як аргумент наводить той факт, що з цими суфіксами утворюються самостійні слова і вони не можуть бути взаємозамінними.

У монографії С.Х. Мусавіяна «Розвиток [перської] суфіксації з давніх часів до наших днів ...» суфікс به یууе розглядається не як варіант арабської словотвірної морфемі يت یууат, а як суфіксальний блок, що складається з двох суфіксів перського походження: ی -i – ya-ye nesbat + ه e, oј приєднується до перських ПО і має узагальнююче значення (Мусавіяна, 2009, с. 112). Суфіксальний блок به یууе визначається в монографії як малопродуктивний.

Іменники, утворені з суфіксом به یууе від ПО арабського походження, в суспільно-політичній лексиці в основному мають узагальнююче значення:

اعلامیه e'elāmiyye – «заява», «комюніке» (اعلام e'elam – «оголошення»)

فرضیه farziyye – «уявлення», «концепція» (فرض farz – «уявлення», «уява»)

Можна припустити, що зазначені іменники утворені від варіанту арабської словотвірної морфемі يت یууат.

Однак в суспільно-політичній лексиці з суфіксом به یууе утворюються іменники від основ перського походження:

رویه raviyye – «підхід», «спосіб» (від رو rav (row) – ОТЧ дієслова رفتن raftan – «йти»)

سویه suiyye – «лінія» (від سو su – «сторона»)

Словотвірна модель ПО + суфікс ات āt

Суфікс ات āt є формотворчим суфіксом множини іменників, що приєднується до слів арабського походження. Однак в суспільно-політичній лексиці сучасної перської мови зафіксовано цілий ряд випадків, коли з

приєднанням суфікса ات āt до арабських масдарів і дієприкметникам слово набуває нового самостійного значення, тобто відбувається свого роду словотвірний акт. Нове значення зазвичай пов'язано лексичною з формою однини масдара або дієприкметника, загальна тенденція – перехід з категорії віддієслівного іменника або дієприкметника до іменника. Це не дає підстав для того, щоб зарахувати суфікс ات āt до категорії словотворчих, проте слід зазначити, що в конкретних випадках він може виконувати функцію словотвірного суфікса.

Приклади функціонування суфікса ات āt як словотвірного :

تشكيلات taskilāt – «структура» (від تشكيل taškil «організація», «формування»)

محصولات mahsulāt – «продукція» (від محصول mahsul «урожай»),

Словотворчі моделі прислівників

Відомо, що в перській мові прислівники слабо виділені морфологічно, і відділяються від інших частин мови в основному синтаксичними і семантичними засобами. Найбільш поширені в перській мові прислівникові модельовані форми, що будуються за моделлю «прийменник به be + іменник + ізафет + іменник», при цьому в СПЛ найчастіше зустрічаються модельовані утворення з іменниками طور towr, طرز tarz, نحو nahv – «спосіб», «метод»:

به طور رسمی be towr-e rasmi – «офіційно», «законним чином»

(від رسمی rasmi – «офіційний»)

به نحو بارز be nahv-e bārez – «відкрито», «чітко» (від بارز bārez «явний», «очевидний»)

به طرز قانونی be tarz-e qanuni – «законно», «законним чином» (від قانونی qānuni – «законний»).

Модель прислівників з суфіксом اَ -āp – «танвін-фатха»

Можливо, саме через те, що в перській мові практично відсутнє маркування прислівників як частини мови, великого поширення набули так звані «арабські прислівники», утворені за моделлю «іменник (прикметник або дієприкметник) арабського походження + суфікс اَ -āp – «танвін-фатха» (див. 1.2).

В СПЛ модель «Прислівник з суфіксом $\bar{a}n$ » використовується досить широко, причому кількість нових словоформ неухильно зростає. Приклади при з цим суфіксом:

نهایتاً nahayatan – «в кінцевому рахунку» (від nahayat – «межа»)

یقیناً yaqinān, مطمئناً motma'enān – «упевнено», «переконано» (від یقین yaqin – «впевненість»), مطمئن motma'en – «переконаний»)

فرضاً farzan – «імовірно» (від فرض farz – «припущення»)

У деяких випадках суфікс $\bar{a}n$ приєднується до іменника арабського походження в формі, яка в перській мові не вживається:

عمدتاً 'omdatan – «в загальному» (від عمده 'omde – «загальний»).

Як видно з прикладів, можливості створення прислівників з суфіксом «танвін-фатха» практично безмежні.

Модель прислівників з суфіксом انه āne

В СПЛ багато прикметників, утворених за цією моделлю, можуть одночасно виступати і в якості прислівників:

عقلاته aqelāne – «розумно» (від عاقل 'āqel – «розумний»)

خالصانه xalesāne – «щиро» (від خالص xāles – «чистий»)

بیرحمانه birahmāne – «безжально» (від بیرحم birahm – «безжалісний»)

روزانه ruzane – «щодня» (від روز ruz – «день»)

سالانه ālā – «щорічно» (від سال sāl – «рік»)

Для порівняння наведемо такий приклад:

درآمد سالانه جمعیت افزایش می یابد Daramad-e salane-ye jam'iyyat afzayes miyabad – «Річний дохід населення збільшується».

Jam'iyyat-e in šahr sālāne biš az ... litr āb masraf mikonad – «Жителі цього міста щорічно споживають понад ... літрів води».

У першому прикладі слово سالانه виступає у ролі прикметника, а в другому – в ролі прислівника.

Серед інших моделей творення прислівників в СПЛ сучасної перської мови слід відзначити модель «прийменник به be + іменник»:

بشدت bešeddat – «різко», «рішуче», (شدت šeddat- «сила»)
 بهسرعت besor'at- «швидко» (від سرعت sor'at – «швидкість»)
 بمراتب bemarāteb – «набагато», «значно» (від مراتب marāteb – мн. числівника
 араб. martabe – «раз»)

2.1.2. Моделі зі словотвірними префіксами

Префіксація – один із продуктивних способів словотворення в перській мові, причому поширення набула як іменникова, так і дієслівна префіксація. В даний час поповнення словникового запасу, зокрема суспільно-політичної лексики, триває в основному за рахунок іменникової префіксації, причому дієслівні префікси беруть активну участь в іменниковому словотворі.

Словотвірні моделі з іменниковими префіксами

Найбільш продуктивними іменниковими префіксами в суспільно-політичній лексиці, так само, як і в загальнолітературній лексиці сучасної перської мови, є префікси با bā-, بی bi-, نا nā-, هم ham-.

Словотвірна модель префікс با bā + ПО:

Префікс با bā – перський префікс прийменникового походження, утворює в основному прикметники, рідше – прислівники від ПО (переважно простих) як перського, так і арабського походження зі значенням наявності ознаки:

بائبات bāsabāt – «стабільний» (від ثبات sabat – «стабільність»)

باقتدار bāeqtedār – «потужний» (від اقتدار eqtedar – «сила», «міць»)

بانفوذ bānofuz – «впливовий» (від نفوذ nofuz – «проникнення», «вплив»)

بارزش bāarzes – «цінний» (від ارزش arzes – «цінність»)

باراده bāerāde – «вольовий», «рішучий» (від اراده erd – «воля»)

Словотвірна модель بی bi + ПО:

Префікс بی bi також перський. Утворює в СПЛ прикметники, іменники і прислівники зі значенням відсутності ознаки або якості. В ролі ПО виступають іменники перського і арабського походження:

بی اساس biasās – «безпідставний» (від اساس asās – «основа»)

بی طرف bitaraf – «нейтральний» (від طرف taraf – «сторона»)
 بی گمان , bigomān – «безсумнівно» (від گمان gomān – «припущення», «думка»)
 بی توجهی bitavajohi – «байдужість» (від توجه tavajjoh – «увага»)
 بی ثباتی bisabāti – «нестабільність» (від ثبات sabāt – «стабільність»)
 بی عدالتی bi'adālāti – «несправедливість» (від عدالت adālat – «справедливість»)
 بی اعتمادی bie'temādi – «недовіра» (від اعتماد e'temād – «довіра»)

Модель «префікс بی bi- + іменник арабського походження + суфікс ی -i – ya-ye masdari» набула значного поширення в СПЛ сучасної перської мови. Префікс بی bi до недавнього часу приєднувався в основному до ПО перського походження, причому іменники з цим префіксом не утворювалися. Однак останнім часом зростає число префіксально-суфіксальних утворень по моделі «префікс بی bi + іменник арабського походження + суфікс ی -i – ya-ye masdari», де ПО – іменник, з доданим суфіксом ی -i -ya-ye masdari. Більшість іменників, утворених за цією моделлю, є похідними від прикметників (модель «префікс بی bi + ППО арабського походження»):

بی تفاوتی bitafavoti – «байдужість» – بی تفاوت bitafavot – «байдужий»
 بی ثباتی bisabati – «нестабільність» – بی ثبات bisabat – «нестабільний»
 بی عدالتی bi'adalati – «несправедливий» – بی عدالت bi'adalat – «несправедливість»

Модель префікс بی bi + ПО + суфікс ه -e
 بی سابقه bisābeqe – «безпрецедентний», (від СПО سابقه sābeqe – «минуле»,
 прикм. سابق sābeq «колишній», «минулий» + суфікс ه -e)
 بیضابطه bizābete – «безладний» (від СПО ضابطه zābete – «закономірність»
 прикм. ضابط zābet – «реєструючий»)

Моделі з префіксами بی bi- i یا bā- можуть утворювати антонімічні пари:
 بی ارزش biarzes – «безцінний» – ارزش bāarzes – «цінний»
 بی اراده bierāde – «безвольний» – اراده bāerāde – «вольовий», «рішучий»
 بی خبر bixabar – «необізнаний» – باخبر bāxabar – «поінформований», «обізнаний»

باسابقه bāsābeqe – «той, що має довгу історію» – بی سابقه bisābeqe – «безпрецедентний»

Словотвірна модель префікс نا nā + ПО

Префікс نا nā – перського походження, характеризується винятковою продуктивністю. Він утворює від різних ПО, простих і складних, перського і арабського походження, прикметники та іменники зі значенням заперечення:

نادرست nādorost – «невірний», «неправильний» (від درست dorost – «правильний»)

ناکام nākām – «розчарований» (від کام kām – «бажання»)

نامطلوب nāmašru' – «незаконний» (від مشروع mašru' – «законний»), نامطلوب namatlub – «небажаний» ,

نامحدود nāmahdud – «не обмежений» (від محدود mahdud – «обмежений»)

نافرمانی nāfarmani – «непокіра» (від فرمان farmān – «наказ»)

ناآگاهی nāāgāhi – «непоінформованість» (від آگاه āgāh – «обізнаний», «свідомий»)

ناتوانی nātavāni – «нездатність», «безпомічність» (від توانستن OTЧ дієслова tavānestan – «могти»)

Словотвірна модель префікс هم ham + ПО

Префікс هم ham високопродуктивний префікс, який утворює численні прикметники та іменники зі значенням сумісності як по моделі афіксації, так і за моделями словоскладання і напівафіксації. Префікс هم ham з'єднується з різними продуктивними основами: арабського і перського походження, як простими, так і складними.

همپیمان hamreumān – «союзник» (від پیمان reumān – «договір»)

همفکر hamfekr – «однодумець» (від فکر fekr – «думка»)

همپیمانی hamreumāni – «об'єднання», «союзництво» (від پیمان reumān – «договір»)

همپیوندی hamreuvandi – «інтеграція» (від پیوندی -reuvandi – напівафіксальний блок, утворений від OTЧ дієслова پیوستن reuvastan – «приєднуватися» + суфікс -i – ya-ye masdari)

Словотворчі моделі з дієслівними префіксами

Дієслівні префікси, приєднуючись до простих (рідко – префіксальними) дієслів, надають їм нового значення. Найбільш поширені дієслівні префікси, за участю яких протікають процеси словотворення в суспільно-політичній лексиці:

باز bāz – префікс зі значенням «повернення до чогось», походження від прислівника باز bāz – «знову»;

بر bar – префікс прийменникового походження зі значенням «вгору», «вниз», «на поверхню»;

در dar – префікс прийменникового походження зі значенням «в», «всередині»;

پس ras – походження від прислівника پس ras – «потім», зі значенням «рух назад», «залишок»;

فرا farā – загальне значення «вихід за межі»

فرو foru – префікс зі значенням «рух вниз»;

وا vā – загальне значення «рух назовні».

Як уже зазначалося, дієслівні префікси в сучасній перській мові активно беруть участь в розвитку іменникової префіксації, хоча дієслівна префіксація сама по собі майже не розвивається, в даний час дієслівні префікси продовжують переходити в систему іменників як похідні від основ префіксальних дієслів, при цьому найбільш поширені способи творення слів, в складі яких є дієслівні префікси, – напівафіксація і конверсія (транспозиція). зокрема, в СПЛ сучасної перської мови продуктивна конверсійна модель «ОМЧ дієслова – іменник» (напр., بازداشت bāzdāšt – «затримання», «арешт» (ОМЧ дієслова بازداشتن bāz-dāštan – «затримувати», «заарештовувати»). Наведемо ряд прикладів:

پسرو pasrow – «регресивний» (від ОТЧ дієслова رفتن raftan – «іти»)

بازدین bāzdin – «рецензент» (від ОТЧ дієслова دیدن didan – «бачити»)

واگرا vāgarā – «той, що розпадається/розвалюється» (від ОТЧ дієслова گراییدن garāyidan – «зближуватися»)

برجسته barjaste – «видатний» (від جسته jaste – дієприкметник мин. часу дієслова جستن jastan – «стрибати»).

2.2. Напівафіксація

Напівафіксація, порівняно недавно була виокремлена як спосіб словотворення в сучасній перській мові, характеризується значною продуктивністю. Напівафіксація – спосіб словотвору, який представляє собою проміжну форму між афіксацією і словоскладанням, продукт їх взаємодії, в процесі якого повнозначне слово з самостійним значенням набуває рис, близьких до афікса (Пейсиков, 2009, с. 97; Алиев, 1985, с. 5).

С.А. Алиев в дисертації «Напівафіксація в системі словотвору сучасної перської мови» пояснює складність віднесення тієї чи іншої словоморфеми до категорії напівафіксів тим фактом, що «напівафікси як словотвірні елементи є продуктом ще не завершеного процесу», семантично і структурно вони примикають до кореневих морфем. При цьому, «будучи різновидом лексичної морфеми», напівафікс у складі слова виконує функцію афікса (Алиев, 1985, с. 12).

Напівафікс або афіксоїд (за іншою термінологією – девербативний суфікс, напівпродуктивний суфікс, похідний суфікс, композитоїд (Пейсиков, 2009, с. 98; Рубинчик, 2001, с. 148; Алиев, 1985, с. 5; Месамед 1984, с. 10)), за загальним визначенням, є перехідною формою з кореневої морфеми в афіксальну (Рязанов, 2000, с. 6; Шанський, 1970, с. 89).

До числа основних критеріїв виділення напівафіксів можна віднести наступні параметри:

1) десемантизація лексичного значення або зрушення в лексичному значенні, тобто випадки, коли повнозначне слово в складі складного слова набуває абстрактне значення і тим самим наближається за формою до афікса;

2) серійність (продуктивність) конкретної словотвірної моделі з компонентом-напівафіксом, – «коли перші і другі компоненти складних слів починають утворювати протяжні ряди і з часом набувати рис, властивих афіксальним морфемам»;

3) здатність поєднуватися з різними частинами мови (Рязанов, 2000, с. 6).

У дисертаційному дослідженні, присвяченому напівафіксації в сучасній перській мові (Алієв, 1985) відзначається, що широке використання засобів напівафіксації в сучасній перській мові «в значній мірі пов'язано зі створенням нових термінів» і пояснюється тим, що утворення нових слів за участю дієслівних і іменникових словоморфем здійснюється по раціональним моделям і підпорядковується законам економії мовних засобів (Алієв, 1985, с. 5).

Засобами напівафіксації в суспільно-політичній лексиці сучасної перської мови є іменникові та дієслівні напівафікси. Іменникові напівафікси можуть бути як першими компонентами (напівпрефікси), так і другими компонентами композитивів. Дієслівні напівафікси (напівафіксальні блоки) виступають виключно другим компонентом композитива.

Дієслівна напівафіксація поширена значно ширше, ніж іменникова, її засобами служать в основному ОТЧ простих дієслів, рідше – ОТЧ префіксальних дієслів і дієслівних фразеологізмів. При цьому, крім простої словоморфемі – напівафікса, що збігається з ОТЧ дієслова, в моделях напівафіксації беруть участь також складні словоморфемі – напівафіксальні блоки (або блокові напівафікси), що представляють собою ОТЧ простого, префіксального дієслова або дієслівного фразеологізму з суфіксом *۷ -i – ya-ye masdari*. Слід зазначити, що перські дієслівні основи (як ОТЧ, так і ОМЧ) беруть активну участь не тільки в словотворчих моделях напівафіксації, але також в афіксації і транспозиції.

Слід зазначити, що термін «напівафікс» в іраністиці досить міцно закріпився, і в даній роботі ми дотримуємося наступної термінології: ОТЧ дієслова – «напівафікс»; ОТЧ дієслова, нарощена суфіксом *۷ – -i ya-ye masdari* – «напівафіксальний блок», або «блоковий напівафікс» (Пейсиков 1975, с. 83-84; Пейсиков, 2009, с. 96; Рубинчик 2001, с. 148),

Напівафіксація є, безперечно, однією з найбільш продуктивних перських словотворчих моделей, що беруть участь в процесах поповнення суспільно-політичної лексики сучасної перської мови.

За участю напівафіксів і напівафіксальних блоків в СПЛ створюється безліч неологізмів. Характерна особливість напівафіксації як способу утворення

неологізмів в СПЛ сучасної перської мови – утворення суспільно-політичних термінів не тільки з використанням ОТЧ широко поширених дієслів, а й за участю напівафіксів і напівафіксальних блоків, утворених від ОТЧ порівняно маловживаних дієслів (Рубинчик, 2001, с. 152).

Серед окремих моделей, що утворюють слова з другим дієслівним компонентом, можна виділити наступні поширені в суспільно-політичній лексиці моделі напівафіксації.

Словотворчі моделі з дієслівними напівафіксами

Власне дієслівні напівафікси (ОТЧ простих дієслів) утворюють в основному прикметники, рідше – іменники.

Найбільш продуктивні напівафікси в суспільно-політичній лексиці :

Напівафікс ساز sāz (ОТЧ дієслова ساختن sāxtan – «будувати», «створювати»):
 سرنوشتساز sarneveštsāz – «доленосний» (سرنوشت sarnevešt – «доля»),
 تصمیمساز tasmimsāz – «вирішальний», «відповідальний» (تصمیم tasmim – «рішення»)

Напівафікс پذیر pazir (ОТЧ дієслова پذیرفتن paziroftan – «приймати»):
 توجیه‌پذیر towjihpazir – «зрозумілий» (توجیه towjih – «пояснення»),
 تبدیل‌پذیر tabdilpazir – «мінливий» (تبدیل tabdil – «перетворення», «перетворення»).

Напівафікс آور āvar (ОТЧ дієслова آوردن āvo(a)rdan – «приносити»):
 الزام‌آور elzāmāvar – «обов'язковий» (الزام elzām – «необхідність»),
 سودآور sudāvar – «вигідний», «прибутковий» (سود sud – «прибуток»)

Напівафікс خواه xāh (ОТЧ дієслова خواستن xāstan – «хотіти», «прагнути»):
 جمهوریخواه jomhurixāh – «республіканець» (зазвичай – член республіканської партії
 جمهوری jomhuri – «республіка»),
 عدالتخواه edālatxāh – «борець за справедливість» (عدالت adālat – «справедливість»),
 مساواتخواه mosāvātxāh – «борець за рівність, рівні права» (مساوت mosāvāt – «рівність»).

Напівафікс گذار gozār (ОТЧ дієслова گذاشتن gozastan – «класти»):
 تأثیرگذار tā'sirgozār – «ефективний», «значний» (تأثیر tā'sir – «вплив»),
 سیاستگذار siyāsatgozār – «політик», «такий, що визначає політику» (سیاست siyāsat – «політика»).

Напівафікс گزار gozār (ОТЧ дієслова گزاردن gozārdan – «розстеляти», «поширювати»):
 کارگزار kārgozār – «підприємець», «агент» (کار kār – «робота»),

قانونگذار qānūngozār – «законодавець» (قانون qānun – «закон»).

Даний напівафікс утворює іменники зі значенням «той, що створює щонебудь».

Напівафікс دار dār (ОТЧ дієслова داشتن dāštan – «мати»): مدتدار moddatdār – «терміновий (про внесок)» (مدت moddat – «термін», «час»), اولویتدار owlaviyuatdār – «пріоритетний» (اولیت owlaviyuat – «пріоритет»), شرکتدار šerkatdār – «власник фірми» (شرکت šerkat – «фірма»).

З напівафіксом دار dār утворюються прикметники зі значенням наявності чого-небудь.

Напівафікс آمیز āmiz (ОТЧ дієслова آمیختن āmixtan – «змішувати»): صلح‌آمیز solhamiz, مسالمت‌آمیز mosālematāmiz – «мирний» (صلح solh – «мир», مسالمت mosālemat – «примирення»), توهین‌آمیز towhināmiz – «образливий» (توهین towhin – «образа»), تحریک‌آمیز tahrikāmiz – «провокаційний» (تحریک tahrik – «провокація»), تبعیض‌آمیز tab'izāmiz – «Дискримінаційний» (تبعیض tab'iz – «дискримінація»).

Напівафікс утворює прикметники зі значенням «такий, містить щонебудь», «наповнений чим-небудь».

Дієслівні напівафіксальні блоки

Дієслівні напівафіксальні блоки (квазіблоки) можуть бути утворені практично від будь-якого простого або префіксального дієслова. Виняток становлять найбільш поширені в перській мові дієслова کردن kardan – «робити» і شدن šodan – «ставати», що одночасно є найбільш поширеними службово-компонуючими дієсловами в дієслівних фразеологізмах. Дієслівні словоморфеми کتی kopī і شوی šavi в СПЛ сучасної перської мови не зустрічаються. Традиційно продуктивними в поповненні СПЛ перської мови є такі напівафіксальні блоки:

Напівафіксальний блок سازی sāzi (від ОТЧ дієслова ساختن sāxtan – «будувати», «створювати»):

آزادیسازی azadisazi – «лібералізація», (آزادی azadi – «свобода»)

خصوصی‌سازی xosusisazi – «приватизація» (خصوصی xosusi – «приватний»),

فرهنگی‌سازی farhangsazi -

محدودسازی mahdudsazi – «створення обмежень» (محدود mahdud – «обмежений»)

معاهدسازی mo'ahedesazi – «укладання договору» (معاهده mo'ahede – «договір»)

جهانی سازی jahanisazi – «глобалізація» (جهانی jahani – «всесвітній», «світовий»)

Напівафіксальний блок بندی bandi (від ОТЧ дієслова بستن bastan – «закривати», «зв'язувати»):

تقسیم بندی taqsimbandi – «класифікація» (تقسیم taqsim – «поділ»)

قطب بندی qotbbandi – «поляризація» (قطب qotb – «полюс»)

اولویت بندی owlaviyyatbandi – «розстановка пріоритетів» (اولویت owlaviyyat – «пріоритет»)

Значення елемента بندی -bandi в даному випадку неможливо вивести безпосередньо з значення дієслова بستن bastan – «закривати», «зв'язувати». Тут він функціонує як нероздільний словотвірний блок, що приєднується до основи іменника (Пейсиков, 2009, с. 99).

Напівафіксальний блок گیری giri (від ОТЧ дієслова گرفتن gereftan – «брати»).

شکل گیری šeklgiri – «формування» (شکل šekl – «форма»)

جبهه گیری jebhegiri – «конфронтація» (جبهه jebhe – «фронт»)

موضع گیری mowze'giri – «прийняття позиції», «позиціонування» (موضع mowze – «позиція»)

2.2.3. Словотворчі моделі з іменниковими напівафіксами

В утворенні термінів СПЛ сучасної перської мови, зокрема тих, що створюються в рамках тенденції заміни європейських запозичень на перські слова, беруть участь також іменникові напівафікси і напівафіксальні блоки.

Відзначається кількісне переважання дієслівних напівафіксальних утворень над іменниковими (Алієв, 1985, с. 5). У СПЛ сучасної перської мови Словотвірна модель з іменниковим напівафіксом (напівафіксальним блоком) значно менш продуктивна в порівнянні з моделлю з дієслівним напівафіксом (напівафіксальним блоком), а число іменникових напівафіксів і напівафіксальних блоків невелика.

У СПЛ сучасної перської мови можна виділити наступні найпоширеніші іменникові напівафікси (напівафіксальні блоки):

Іменниковий напівафікс طلب talab (від طلب talab – «вимога»). З цим напівафіксом утворюються одухотворені іменники з яскраво вираженим значенням діючої особи:

فرصت طلب forsattalab – «опортуніст» (فرصت forsāt – «можливість», «випадок»)

استقلال طلب esteqlāltalab – «борець за незалежність» (استقلال esteqlāl – «незалежність»)

تجدد طلب tajaddodtalab – «модерніст» (تجدد tajaddod – «оновлення»).

Іменниковий напівафікс محور mehvar (від محور mehvar – «вісь»). В останні роки в семантичному значенні іменника محور mehvar – «вісь» намітився істотний зсув. В СПЛ сучасної перської мови воно набуло значення «центр», «центральна тема».

محور مذاکرات mehvar-e mozākerat – «центральна тема переговорів». З'явилися і деривати: іменник محوریت mehvariyyat – «центральна роль» (محوریت دولت mehvariyyat-e dowlat – «центральна роль держави»), прикметник محوری mehvari – «центральний» (نقش محوری سازمان ملل naqš-e mehvari-ye sāzmān-e melal – «центральна роль ООН»). Наведемо ще кілька прикладів:

اقتصاد محور eqtesādmehvar – «економічно орієнтований» (اقتصاد eqtesād – «економіка»)

شخصیت محور saxsiyyatmehvar – «особистісно орієнтований» (شخصیت saxsiyyat – «особистість»)

امت محور ommatmehvar – «орієнтований на іслам», букв. «орієнтований на ісламську громаду» (امت ommat – «ісламська обшина», «мусульманське співтовариство»).

مجلس محوری majlesmahvari – «парламентаризм» (مجلس majles – парламент», «рада»)

Іменниковий напівафікс نامه nāme (від نامه nāme «лист»)

Слова з цим стійким другим компонентом традиційно прийнято відносити

до категорії складних слів. Однак, виходячи з критеріїв наявності семантичного зсуву, досить протяжного ряду слів, утворених за участю даного компонента, частотності вживання, наявності типової моделі і сполучуваності з різними частинами мови, можна віднести слова, утворені за участю іменника نامه nāme, до категорії композитоїдів.

З цим іменниковим напівафіксом утворюються іменники із значенням назви різних документів:

موافقتنامه movāfekatnāme – «угода» (від موافقت movāfeqat – «згода»)

توافقنامه tavāfoqnāme – «договір» (від توافق tavāfoq – «домовленість»)

قطعنامه qatnāme – «резолуція» (قطع qat «розрив», «переривання»)

Іменниковий напівафіксальний блок سالاری sālāri (від سالار sālār – «ватажок») використовується при створенні суспільно-політичних термінів зі значенням «панування чогось»:

مردم‌سالاری mardomsālāri – «демократія» (مردم mardom – «народ»), رسا لاری fannsalari – «технократія» (ص fann – «техніка»)

ارتش‌سالاری artešsālāri – «мілітаризм» (ارتش arteš – «армія»)

یزدان‌سالاری yazdānsālāri – «теократія» (یزدان yazdān – «бог»)

Як уже було згадано вище, дієслівна напівафіксація більш поширена ніж іменникова і більш продуктивна. Однією з причин її поширення є прагнення до економії мовних засобів. Прикладом можна навести той факт, що напівафіксні утворення можуть замінювати словосполучення. Найпоширенішими є випадки, коли напівафіксні утворення замінюють словосполучення, коли в якості головного слова виступає інфінітив:

پولشویی tathir-e pul – «відмивання грошей» може бути замінене на پولشویی pulšuyi (شوئی šuyi – напівафіксальний блок дієслова شستن šostan – «мити»)

هواپیماربابی robudan-e havareuma – «викрадення літака» = هواپیماربابی havareumarobayi (напівафіксальний блок ربایى robayi – від OTЧ дієслова ربودن robudan – «грабувати»)

شایعه‌پراکنی parākandan-e šāye'āt – «поширення чуток» = شایعه‌پراکنی sāye'eparākani (напівафіксальний блок پراکنی parākani від OTЧ дієслова پراکندن parākandan – «поширювати»)

parākandan – «поширювати», «розсіювати»)

ایجاد دولت ijād-e dowlat – «створення держави» = دولت‌سازی dowlatsazi (напівафіксальний блок سازی sāzi від ОТЧ дієслова ساختن saxtan – «будувати», «створювати»)

Економія мовних засобів має суттєве значення для суспільно-політичного стилю, багатого, особливо в письмовій мові, складними та громіздкими лексико-граматичними побудовами і надлишком підрядних речень.

2.3. Транспозиція

Транспозиція в СПЛ сучасної перської мови характеризується достатньою продуктивністю, проте значно менш поширена, ніж афіксація і напівафіксація. Продуктивність транспозиції пояснюється тим, що кордони між різними частинами мови (зокрема, іменниками і прикметниками, прикметниками і прислівниками) в сучасній перській мові розмиті і нечіткі, і слова досить вільно переходять з однієї частини в іншу (Пейсиков, 2009, с. 121).

У суспільно-політичній лексиці сучасної перської мови найбільш часто зустрічаються такі види транспозиції, як субстантивация (перехід в клас іменників) і ад'єктивация (перехід в клас прикметників), при цьому субстантивация переважає.

Словотвір за моделлю «основа дієслова – іменник» набуло широкого поширення ще в середньоперській мові і продовжує розвиватися в сучасній перській мові. Окремі словотвірні моделі різноманітні, оскільки включають практично всі дієслівні основи: теперішнього й минулого часів простих, префіксальних дієслів, а також дієслівних фразеологізмів. Наведемо ряд прикладів:

نشست nešast – «засідання», «сесія» (ОМЧ дієслова نشستن nešastan – «сидіти», в даний час практично витіснило іменник арабського походження اجلاس ejlās – «сесія»)

گذشت gozašt – «поступка» (ОМЧ дієслова گذشتن gozaštan – «проходити»)

خواست *xāst* – «вимога» (ОМЧ дієслова *خواستن xāstan* – хотіти, бажати)

برخورد *barxord* – «зіткнення», «підхід» (ОМЧ префіксального дієслова *برخوردن bar-xordan* – «зустрічатися, стикатися»)

سببورد *pisbord* – «здійснення» (ОМЧ книжкового дієслова *سبب بردن pis-bordan* – «успішно здійснювати»)

دررفت *darraft* – «витрата» (ОМЧ книжкового дієслова *د رفتن dar-raftan* – «тікати», «уникати»)

فراگرد *faragard* – «процес» (ОТЧ книжн. префіксального дієслова *فراگشتن faragastan*)

فروکش *forukes* – «спад», «зниження» (ОТЧ дієслова *فروکشیدن foru-kesidan* – «спускати», «зменшуватися»).

Також розгляньмо випадки утворення дієприкметників:

برگزار *bargozar* – «той, хто проводить/здійснює», «провідник» (ОТЧ дієслова *برگزاردن bar-gozardan*/ *برگذاشتن bar-gozastan* – «здійснювати», «проводити»)

درگیر *dargir* – «той, хто бере участь», «замішаний», «учасник» (ОТЧ префіксального дієслова *درگرفتن dar-gereftan* – «залучати»)

Заслуговують на увагу також широко поширені в СПЛ сучасної перської мови окремі моделі транспозиції дієслівних форм, в основному дієприкметників теперішнього і минулого часу, причому найбільш поширеними транспозитами є дієприкметники теперішнього часу з суфіксом *انده ande*. Транспозиція дієприкметників теперішнього часу з суфіксом *انده ande* в перській мові не раз розглядалася дослідниками (Пейсиков, 1975, Потапов, 1987), проте відзначалися в основному випадки переходу різноманітних частин мови у прикметник. У СПЛ сучасної перської мови часто спостерігаються випадки субстантивації дієприкметників, тобто перехід в клас іменників.

فشرده *fešorde* – «анотація», «короткий зміст» (від ОМЧ дієслова *فشرودن fešordan* – «стискати»)

فرستاده ferestāde (فرستاده ویژه ferestāde-ye vize) – «посланець (спеціальний представник)», «емісар» (فرستاده ferestāde – «пошаний», «відправлений» (від ОМЧ дієслова فرستادن ferestādan – «пошати»))

فره‌یخته farhixte – «інтелігент» (від ОМЧ книжкового дієслова فره‌یختن farhixtan – «виховувати», «давати освіту»)

تحصیل‌کرده tahsilkarde – «освічена людина (з вищою освітою)» (від ОМЧ складного дієслова تحصیل کردن tahsil kardan – «вчитися»)

اسیب‌دیده asibdide – «постраждалий», «жертва» (в основному, катастроф, терактів, стихійних лих) (від ОМЧ складного дієслова آسیب دیدن asib didan – «нести збитки», «постраждати»).

У суспільно-політичній лексиці сучасної перської мови зустрічаються також випадки субстантивації прикметників, хоча вони відносно рідкісні.

Як приклади можна привести:

نیازمند niyāzmand – «нужденний» – також, очевидно, утворилося від словосполучення فرد نیازمند fard-e niyazmand – «нужденна людина»

علاقمند alāqemand – «зацікавлена особа», «любитель» (можливо, утворилося від شخص علاقمند saxs-e alaqemand – «зацікавлена людина»)

مهم mohemm – «важливий момент», «важлива обставина» (مهم mohemm – «важливий»). Еліпс словосполучень типу امر مهم amr-e mohemm – «важлива справа», نکته مهم nokte-ye mohemm – «важлива обставина», наприклад:

برای دستیابی به این مهم... barā-ye dastyābi be in mohemm – «для досягнення цієї важливої [цілі]...»

Також у сучасній перській мові спостерігаємо і випадки перетворення іменників у прийменники. Основною умовою для цього є наявність в повнозначного слова ознаки релятивності.

در قالب dar qāleb-e – «в рамках»

در حاشیه dar hāsiye-ye – «в рамках», «за лаштунками»

در راستای dar rāstā-ye – «в напрямку»

در جمع dar jam '-e – «перед зібранням (людей)»

Такі прийменники найчастіше приєднуються до подальшого іменника за допомогою ізафету. Однак існує ряд складних прийменників, які приєднуються до іменника за допомогою інших прийменників. В якості прикладу можна навести прийменники:

بر مبنی tabni bar – «на основі (чогось)» (مبنی imabni – «тоснова»)

بر دال dāl bar – «на підставі (якогось аргументу)» (دال dāl – «такий, що доводить», «такий, що свідчить»).

В цілому, для СПЛ сучасної перської мови є характерним активне вживання прийменників утворених від іменників і постійне зростання їх числа. Більш того, широкі їх вживання є однією зі специфічних особливостей суспільно-політичного стилю.

2.4. Словоскладання

Модель словоскладання є найменш поширеною в СПЛ сучасної перської мови, хоча зустрічаються практично всі типи складних слів – бінарних, тричленних і багаточленних об'єднань лексичних морфем, кожна з яких служить основою або словоморфемою слова, яке вільно вживається в мові. Втім, як уже зазначалося вище, серед термінів, утворених за моделями афіксації і напівафіксації, досить багато утворень від складних слів (خوداثباتی xodasbāti – «самоствердження», خودکامگی xodkāmegi – «деспотизм», یکجانبه‌گرایی yekjānebegarāyi – «одностороннє нав'язування своїх цінностей»). Продуктивними основами складних слів в СПЛ сучасної перської мови служать в основному іменники.

Складні слова – детермінативи (слова, в яких один з компонентів уточнює значення іншого)

راهکار rāhkār – «інструкція» (словосполучення راه rāh-e kār – « напрям (букв. «шлях») роботи»)

دولت‌مرد dowlatmard – «державний діяч» (утворено від словосполучення مرد mard-e dowlati – «державний діяч (букв. «людина»)»)

گروه کاری kārgoruh – «робоча група» (утворено від словосполучення گروه کاری goruh-e kārī – «робоча група»).

روزهنگام ruzhangam – «актуальний» (روز ruz – «день», هنگام hangām – «момент»)

کاربذکه karbarghe – «картка» (کار kar – «робота», بزرگه barge – «листок»)

راهورد rahavard – «наслідок», «результат» (راه rah – книжн. «шлях», «дорога», آورد – OMЧ дієслова آوردن ava(o)rdan – «приносити»)

Складні слова – копулятиви (обидва компонента рівноправні)

Копулятиви утворюються шляхом поєднання кількох основ за допомогою інтерфіксів. Основи інтерфіксом و o):

زادولد zādovalad – «народжуваність» (زاد zād – компонент складних слів зі значенням «народжений» + інтерфікс و o + ولد valad – «дитина», «дитя»)

مرگومیر margomir – «смертність» (مرگ marg – «смерть» + інтерфікс و o + میر mir – OTЧ дієслова مردن mordan – «вмирати»)

سازوکار sāzokār – «механізм» (ساز sāz – OTЧ дієслова ساختن sāxtan – «будувати» + інтерфікс و o + کار kār – «робота»)

بسازوبفروش besāzobeforuš – «компанія, що займається будівництвом і продажем будівель» (بساز besaz – форма наказового способу дієслова ساختن sāxtan – «будувати», + інтерфікс و o + بفروش beforuš – форма наказового способу дієслова فروختن foruxtan – «продавати»)

بدهوبستان bedebobesetān – «підлабузництво» (بده bedeh – форма наказового способу дієслова دادن dadan – «давати» + інтерфікс و o + بستان besetān – форма наказового способу дієслова ستاندن setāndan – «отримувати», «брати»).

Як видно з наведених прикладів, модель з'єднання з інтерфіксом و -o- характеризується різноманітністю ПО.

Значно менш поширена в СПЛ сучасної перської мови модель з'єднання основ з інтерфіксом прийменникового походження (به be, در dar). Тут відзначені наступні окремі випадки:

خودبه خود xodbexod – «автоматичний» (خود xod – «сам», «свій» + به be), де також присутня редуплікація основ

سردرگم sardargom – «смутий», «неясний» (напр. час) (سر sar – «голова» + прийменник در dar +
گم gom – «втрачений»).

2.5. Лексикалізація словосполучень

У суспільно-політичній лексиці сучасної перської мови відзначені також моделі лексикалізації словосполучень, коли словосполучення в результаті тривалого вживання втрачає ознаки словосполучення (наприклад, ізафет або прийменник) і зливається в одне слово. Кількість таких словосполучень в СПЛ сучасної перської мови невелика. Словосполучення, які втратили ізафет:

صاحب نظر saheb nazar – «експерт» (صاحب sāheb – «власник», «володар», نظر nazar – «погляд», «думка»)

قائم مقام qa'emmaqam – «заступник» (قائم qā'em – «прихований», مقام maqām – «пост», «посада»)

کلاه آبی kolā hābi – «службовець сил з підтримки миру», «миротворець», так звані «блакитні берети» – термін, поширений в 80-90-і роки (کلاه kolah – «шапка», آبی abi – «блакитний»)

تجدید ساختار tajdidsaxtar – «реконструкція», «реструктуризація» (تجدید tajdid – «оновлення», ساختار saxtar – «структура»).

Приклади: کلاه آبی kolahabi, تجدید ساختار tajdidsaxtar є типовим випадком лексикалізації словосполучень з випаданням ізафету. Перший компонент tajdid досить часто бере участь в утворенні композитів, при цьому найчастіше ізафет в них зберігається: تجدید نظر tajdid-e nazar – «перегляд», تجدید ساختمان tajdid-e saxtaman – «перебудова (будівель)».

Що стосується таких складних слів, як صاحب نظر saheb nazar, то вони, швидше за все, утворені за моделлю «іменник + іменник», що виникла в результаті процесу лексикалізації словосполучень і утворила типову серію слів.

Словосполучення, які не втратили ізафет:

تجدیدنظر tajd-e nazar – «перегляд» (تجدید tajdid – «відновлення», nazar – «думка», «погляд»)

تجدید ساختمان tajdid-e saxteman – «перебудова» (تجدید tajdid – «відновлення», ساختمان saxteman – «будова», «будинок»)

راه حل rāh-e hall – «шлях вирішення» (راه rah – «шлях», حل hall – «рішення проблеми»)

نقطه نظر noqte-ye nazar – «думка», «точка зору» (نقطه noqte – «точка», نظر nazar – «погляд»)

اختلاف نظر extelāf-e nazar – «розбіжність у думках» (اختلاف extelāf – «відмінність»,

«конфлікт», نظر nazar – «погляд»)

Показником лексикалізації перерахованих вище словосполучень є їхня «монолітність»: суфікс множини в них долучаються не до основного слова, а до всього словосполученню:

راه حلها rah-e hallha – «шляхи вирішення»

نقطه نظرات noqte-ye nazarāt – «думки», «точки зору»

اختلاف نظرها extelāf-e nazarha – «розбіжності»

میزگردها miz-e gerdha – «круглі столи»

دستور کارها dastur-e karha – «найважливіші питання, які стоять на порядку денному». Крім того, в них спостерігається тенденція до втрати ізафету, так, наприклад, можливі варіанти проголошення راهحل rahhall і تجدیدنظر tajdidnazar.

Висновки до Розділу II

Афіксація зберігає свою продуктивність у формуванні суспільно-політичної лексики сучасної перської мови, причому як в утворенні власне політичних термінів, так і в периферійній лексиці. Найбільш продуктивним суфіксом прикметників залишається суфікс *ی -i – ya-ye nesbat*, пристосований до ПО – простих і складних, арабського та перського походження (*ییشئویس اصلاحی*) *risnevis-e eslahi* – «виправлений проект/документ», *پروتکل الحاقی* *perotokol-e elhaqi* – «додатковий протокол»).

Продуктивним є суфікс *انه -ane*, який утворює прикметники від будь-яких продуктивних основ – простих, складних, арабських, перських (*آگاهانه* *agahane* – «свідомий», *متفکرانه* *motafakkerane* – «мисленнєвий»)

В утворенні іменників найбільш продуктивним є суфікс *ی -i – ya-ye masdari*, пристосований до будь-яких ПО, в якості простих продуктивних основ найчастіше виступають дієслівні основи (*کارآمدی* *kāramadi* – «ефективність», *آلودگی* *āludegi* – «забруднення», *هستی* *hasti* – «буття»), складні продуктивні основи можуть бути практично будь-якими: складними словами, префіксальними і напівпрефіксальними утвореннями (*بهرزی* *behruzī* – «добробут», *خودگردانی* *xodgardāni* – «автономія», *فناوری* *fannāvārī* – «технологія»)

Префіксація як іменникова, так і дієслівна, є продуктивним способом словотворення в суспільно-політичній лексиці, причому поповнення словникового запасу триває в основному за рахунок іменникової префіксації. Найбільш продуктивними іменниковими префіксами перського походження є *با bā-*, *بی bi-*, *نا nā-*, *هم ham-*, що утворюють прикметники та іменники від ПО перського і арабського походження.

Напівафіксація поряд з афіксацією є найбільш продуктивним способом словотворення суспільно-політичної лексики сучасної перської мови, при цьому дієслівна напівафіксація в кількісному відношенні значно переважає над іменниковою.

Транспозиція у суспільно-політичній лексиці сучасної перської мови менш поширена, ніж афіксація і напівафіксація.

Продуктивність транспозиції обумовлена тим, що в сучасній перській мові слова досить вільно переходять з однієї частини в іншу, що обумовлено, зокрема, нечітко маркованими межами між частинами мови.

Говорячи про транспозицію у СПЛ сучасної перської мови, то варто зазначити, що тут переважає субстантивація (перетворення частин мови в клас іменників).

У суспільно-політичній лексиці сучасної перської мови функціонує модель субстантивації дієприкметників теперішнього (دارنده *dārande* – «володар»), а також минулого часів (چکیده *čekide* – «тези»)

РОЗДІЛ III. ФУНКЦІОНУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ У СУЧАСНІЙ ПЕРСЬКІЙ МОВІ

3.1. Деякі морфологічні і синтаксичні особливості суспільно-політичного стилю

Для початку розглянемо функціонування інфінітивів у реченнях. Інфінітив в сучасній перській мові, як відомо, в основному виступає в якості іменника (Пейсиков, 1975; Рубинчик, 2001). Інфінітив може бути членом речення (підметом, обставиною, прямим додатком, компонентом складеного іменного присудка), приймати ізафетний показник, оформлятися післялогом *را* *ra*, в обмеженому числі випадків приймати суфікс множини і оформлятися артиклем *ی* – *i*.

При цьому інфінітив зберігає і дієслівні властивості: приєднує негативну частку *نه* – *na*, виступає як в активній, так і в пасивній формі.

У суспільно-політичній лексиці сучасної перської мови інфінітив має дуже широке вживання. Розглянемо наступні випадки:

Інфінітив постійно використовується для найменування термінів, категорій та понять соціально-політичної сфери. При цьому він виступає виключно в якості іменника і з точки зору синтагматики і парадигматики дієслівні властивості у нього відсутні:

جهانی شدن *jahāni šodan* – «глобалізація»

فردی شدن *fardi šodan* – «Індивідуалізація»

غربی شدن *qarbi šodan* – «вестернізація»

به روز کردن *be kardan* – «модернізація» (можливо, калька з англійського «*up to date*»)

متنوع کردن *motanavve' kardan* – «диверсифікація» (متنوع *motanavve'* – «різноманітний»).

Випадки, коли інфінітив виступає в якості віддієслівного іменника, дієслівні властивості при цьому відсутні, але сам інфінітив має дієслівну парадигму, зокрема, може вживатися в негативній формі:

راهبرد عدم تعهد به معنی نداشتن تعهد در قبال قدرتها و نداشتن وابستگی است.

rāhbord-e adam-e ta'hhod be ma'ni-ye nadāštan-e ta'hhod dar gabāl-e qodrathā va nadāštan-e vābastegi-st

«Стратегія неприєднання означає не мати зобов'язань перед [великими] державами і не залежати [від них]»;

اعلام مبنی بر داشتن سلاح هسته‌ای.

e'lam-e mabni bar dāštan-e selāh-e hastei

«Заява про наявність ядерної зброї»;

همواره تلاش ایران در جهت فعال نمودن تقویت نقش جنبش عدم تعهد بوده است.

hamvāre talāš-e Irān dar jahat-e fa'āl namudan-o taqviyyat-e naqš-e jombeš-e adam-e to'hhod bude ast

«Іран завжди докладав зусиль до активізації та зміцнення важливості Руху неприєднання»;

سعی نکردن در تبدیل دیگران به خودمان لازمه درک کامل واقعیت‌های امروزی است.

sa'yu nakardan dar tabdil-e digarān be xod-emān lāzeme-ye dark-e kāmel-e vāqe'iyathā-ye emruzi-st

«Не намагатися переробити інших під себе – це те, що необхідно для повного розуміння сьогоденних реалій».

Інфінітив вживається в тих випадках, коли необхідно підкреслити стан як процес або дію, в цьому випадку він виступає в функції іменника, при цьому у нього зберігаються дієслівні ознаки (здатність передавати дію). Найбільш яскраві приклади:

همگرایی hamgarāyi - «інтеграція», hamgarā šodan – «інтегрування»;

تخصص taxassos – «спеціальність», taxassosi šodan – «спеціалізація»;

قانونی qānuni – «законний», qānuni budan – «законність»;

تسريع tasri – «прискорення» i سرعت بخشیدن sor 'at baxsidan – «надання прискорення»;

اجرای مفاد موافقتنامه ejra-ye mofād-e movāfeqatnāme – «виконання умов (букв. змісту) угоди», اجرای کردن مفاد موافقتنامه, ejrāyi. kardan-e mofād-e movāfeqatnāme – «виконання умов угоди» (зі смисловим відтінком «зробити можливим виконання угоди»);

کارآمدتر کردن kārāmadi – «продуктивність», «ефективність», کارآمدتر کردن kārāmadtar kardan – «підвищення ефективності» (в останньому випадку в якості іменної частини інфінітива виступає прикметник у вищому ступені порівняння).

Інфінітив в пасивному значенні виступає в якості іменника, при цьому зберігаючи дієслівні ознаки:

شاه اردن خواستار گشوده شدن صفحه نوینی از همکاریهای تأثیرگذار میان تهران – عمان شد.

Šāh-e Ordon xāstār-e gošude šodan-e safhe-ye novin-i az hamkārihā-ye ta'sirgozār miyān-e Tehrān – āmmān šod.

«Король Йорданії висловив побажання відкрити нову сторінку в важливому (букв. впливовому) співробітництві між Тегераном і Амманом».

В останні роки намітилася тенденція замінювати інфінітив напівфіксальними іменниками, що є додатковим свідченням продуктивності напівфіксації як способу поповнення лексичного запасу перської мови. Наприклад, термін «нормалізація» в 70-х – 80-х роках позначався інфінітивом 'ادی ساختن 'ādī sāxtan, а в 90-х роках його замінив напівфіксальний іменник 'ادی سازی 'ādīsāzi (ادی 'ādī – «звичайний», «нормальний»). Як тільки з'явився політичний термін جهانی شدن jahāni šodan – «глобалізація», майже одразу виник його синонім جهانی سازی jahānisāzi (جهانی jahāni – «світовий», «всесвітній»). Термін «професіоналізм» передається двома синонімами: інфінітивом حرفه‌ای بودن harfei budan та іменником تخصصگرایی taxassosgarāyi.

Вживання словосполучень

Як відомо, в сучасній перській мові широко поширені атрибутивні словосполучення з однорідними компонентами, з'єднаними між собою

сполучником و va/o. Такі словосполучення, особливо, копулятивні, широко поширені і в мові політики, особливо в промовах і виступах.

В останні роки поряд з словосполученнями, які уже стали термінами, наприклад:

فصل, فصل hall-o fasl – «врегулювання» (حل hall – «рішення (проблеми)»);
fasl – книжн. «поділ»);

باررسی bahs-o barresi – «Розгляд» (بحث bahs – «дискусія», بررسی barresi – «розгляд»);

نقل, نقل haml-o naql – «транспортування» (حمل haml – «перевезення»);
naql – «перевезення»);

توسعه, توسعه rošd-o towse'e – «розвиток» (رشد rošd – «зростання»);
– «розвиток», «розширення»);

فرهنگ, فرهنگ farhang-o tamaddon – «культура» (فرهنگ farhang – «культура»,
تمدن tamaddon – «цивілізація, культура»);

تجاری, تجاری eqtesadi-vo tejari – «торговий», «той, що відноситься до
бізнесу» (اقتصادی eqtesadi – «економічний», تجاری tejari – «торговий») – в
політичному дискурсі відзначається постійне зростання кількості сурядих
словосполучень, причому зустрічаються вони практично у всіх пластах
політичної лексики – від інформаційних повідомлень до аналітичних праць.

آگاهی و شور āgāhi-vo šowr – «свідомість і ентузіазм»;

سزا, سزا sahm-e besaza-vo mosbat – «значний позитивний внесок» (سزا
besaza – «великий, значний», مثبت mosbat – «позитивний»);

نفس, نفس nafas-o māhiyyat-e goftegu – «дух і сутність діалогу» (نفس
nafas – «подих, дух», ماهیت māhiyyat – «сутність»);

ثبات, ثبات sobāt-o estehkām – «стабільність і зміцнення» (ثبات sobāt –
«стабільність», استحکام estehkām – «зміцнення»).

У цих словосполученнях компоненти, що з'єднуються сполучником و va/o, не є синонімами, а сполучник може вимовлятися і як va, і як o.

Існує ряд словосполучень, де компоненти є антонімами:

فرآز و نشیب farāz-o nasib – «злети і падіння» (فرآز faraz – «підйом», نشیب nasib – «спуск»);

موافقین و مخالفین movāfeqin-o moxālefin – «прихильники і противники», (موافقین movāfeqin – «приголосні», مخالفین moxālefin – «незгодні, опозиціонери»);

امكانات بالقوه وبالفعال emkānāt-e belqovve-vo belfe'l – «наявні та потенційні можливості» بالقوه belqovve – «потенційний», بالفعل belfe'l – «фактичний, дійсний»);

مصرف و عرضه masraf-o arze – «споживання і пропозиція» (مصرف masraf – «споживання» عرضه arze – «пропозиція»);

نكات قوت و ضعف nokāt-e qovvat-o za'f – «сильні і слабкі сторони» (قوت qovvat – «сила», ضعف za'f – «слабкість»).

Також, особливий інтерес представляють вільні копулятивні словосполучення (ВКС) – словосполучення, що складаються з двох і більше повнозначних слів – синонімів або близьких за значенням (Талибова, 2007, с. 26-27), і які з'єднуються між собою сполучником و -o (вимова va в ВКС не допускається).

У сучасній перській політичній термінології широко поширені ВКС, де компонентами є іменники, причому найбільш поширені поєднання змішаного типу, коли відбувається взаємодія іменників перського і арабського походження.

Приклади ВКС, де компонентами є іменники арабського і перського походження в однині:

اعتبار و وجهه کشور e'tebār-o vejhe-ye kešvar – країни»(اعبار e'tebār – «авторитет», وجهه vejhe – «репутація»);

توانایی و قدرت tavānāyi-vo qodrat – «міць, потенціал» (توانایی tavānāyi – «міць, потенціал», قدرت qodrat – «міць, сила»);

اقتدار و توان ملی eqtedār-o tavān-e melli – «національна міць», «народна влада» (اقتدار eqtedār – «могутність, влада», توان tavān – «міць»);

فهم و درک fahm-o dark – «розуміння», «усвідомлення» (فهم fahm – «розуміння», درک dark – «розуміння», «усвідомлення»);

dargiri-vo tanazo' – «зіткнення конфлікт» (dargiri – «сутичка», «зіткнення»), تنازع tanazo' – «боротьба за виживання», «військове зіткнення»);

ta'āmol-o hamkari – «взаємодія» (ta'āmol – «взаємодія»), همکاری hamkāri – «співпраця»).

Приклади ВКС, де компонентами є іменники арабського і перського походження у множині:

ravābet-o monāsebāt-e do kešvar – «відносини двох країн» (ravābet – «зв'язки», monāsebāt – «відносини»)

modirān-o mas'ulān-e kešvar – «керівництво країни» (modirān – «директора», mas'ulān – «відповідальні особи»)

jangafzārḥā-vo taslihāt-e nezāmi – «озброєння», «зброя» (taslihāt – «озброєння», «зброя», jangafzārḥā – «озброєння», «зброя»)

arqām – «цифри» (arqām – «статистика», āmār – «статистика», āmār-o arqām – «статистика»)

zasāyes-o vižegihā-ye žeostrātežik – «геостратегічні особливості» (zasāyes – «особливості», vižegihā – «особливості»);

atrāfiyān-o havādārān – «прихильники» (atrāfiyān – «прихильники», havādārān – «прихильники»).

Також є значна кількість словосполучень, де обидва компоненти – іменники арабського походження.

taqviyyat-o ta'miq-e ravābet – «зміцнення зв'язків» (taqviyyat – «зміцнення», ta'miq – «поглиблення»);

marāteb-e tašakkor-o taqdir – «глибока вдячність» (tašakkor – «подяка», taqdir – «вдячність, висока оцінка»);

zahn-o fekr-e ensān – «свідомість людини» (zahn – «розум», fekr – «думка»);

e'etelāf – «коаліція» (ettehād – «союз», ettehād-o e'etelāf – «коаліція»);

monāqese – مناقشه) monāqeše-vo taxāsom – «конфлікт» (مناقشه و تخصص taxasom – «ворожнеча»);

Синтаксичні особливості вживання дієприкметників

В даному розділі розглядаються випадки вживання найбільш продуктивних в суспільно-політичній лексиці сучасної перської мови дієприкметників: дієприкметники минулого часу і дієприкметники теперішнього часу з суфіксом *انده* *ande*, а також арабські дієприкметники з суфіксом *ه*.

Дієприкметники минулого часу

Як відомо, дієприкметники минулого часу в перській мові зберігають дієслівні властивості, але при цьому мають і ознаки прикметників. До дієслівних властивостей відносяться спільна з вихідним дієсловом основа і здатність керувати іншими словами, до прикметникових властивостей належить здатність виступати в ролі означення в атрибутивному словосполученні.

У суспільно-політичній лексиці сучасної перської мови вживання дієприкметників минулого часу в якості означення в атрибутивному словосполученні широко поширене:

نتایج به دست آمده *natāyej-e be dast āmade* – «досягнуті результати»

گفتگوهای صورت گرفته *gofteguhā-ye surat gerefte* – «переговори, що відбулися»

مسائل مطرح شده *masāyel-e matrah šode* – «проблеми, що обговорювалися»

موافقت‌نامه‌های امضا شده *movāfeqatnāmeḥā-ye emzā šode* – «підписані договори»

توافقه‌های به عمل آمده *tavāfoqhā-ye be ‘amal āmade* – «виконані домовленості»

اقدامات برداشت شده *eqdāmāt-e bardāšt šode* – «передбачені заходи»

Як уже зазначалося, здатність керувати іншими словами є одним із проявів дієслівних властивостей дієприкметників минулого часу (Рубинчик, 2001, с. 273). в складі речення дієприкметники минулого часу зберігають свою пряму функцію. Порівняємо наступні речення:

هدف از این مذاکرات اجرای تفاهم‌های امضا شده بین دو دولت است.

Nadaf az in mozākerāt ejrā-ye tavāfoqhā-ye emzā šode beyn-e do dowlatast

«Метою переговорів є виконання угод, підписаних між двома урядами»

وی اظهار امیدواری کرد که با اجرای تفاهم‌های امضا شده این پروازها از سرگرفته شود.

vey ezhār-e omidvāri kard ke bā ejrā-ye tafāhomhā-e emzā šode, in parvāzhā az sar gerefte šavad

«Він висловив надію, що з виконанням підписаних угод польоти відновляться».

У першому реченні امضا شده emzā šode – «підписаний» зберігає дієслівні ознаки і є дієприкметником, у другому – виступає в якості визначення в атрибутивному словосполученні, тим самим набуваючи ознак прикметника.

با ورود جمعیت جوان تحصیلکرده به بازارهای بحرانی کار...

bā vorud-e jam'iyat-e javān-e tahsilkarde be bāzār-hā-ye bohrāni-ye kār...

«З напливом освіченої молоді на кризовий ринок праці...».

شخص تحصیلکرده دانشگاه

šaxs-e tahsilkarde-ye dānešgāh

«випускник університету» (букв. «який здобув освіту в університеті»)

جوانان تحصیلکرده در خارج

javānāne tahsil karde dar xārej

«молодь, яка здобула освіту за кордоном».

Також розгляньмо дієприкметники теперішнього часу з суфіксом انده ande

Як уже зазначалося, в суспільно-політичній лексиці сучасної перської мови є продуктивними дієприкметники теперішнього часу, утворені від ОТЧ префіксальних дієслів і дієслівних фразеологізмів з суфіксом انده ande:

تجدیدشونده tajdidšavande – «поновлюваний» (від ОНВ дієслівного фразеологізму تجدید شدن tajdid šodan – «поновлюватися»)

تعیین کننده ta'yinkonande – «визначальний» (від ОНВ дієслівного фразеологізму تعیین کردن ta'yin kardan – «визначати»)

Як відомо, дієприкметники теперішнього часу не завжди розглядаються як такі, через відсутність у них виражених дієслівних властивостей. Ряд дослідників, в першу чергу іранських, розглядають їх як прикметники та іменники (Рубинчик, 2001, с. 276).

3.2. Загальна характеристика функціонування суспільно-політичної лексики у сучасній перській мові

Дослідження мови політики в сучасному Ірані представляє інтерес не тільки з точки зору необхідності дати чітке визначення тих чи інших політичних реалій, а й з точки зору вивчення словотворчих процесів і шляхів розвитку і поповнення лексики сучасної перської мови.

Суспільно-політична лексика, як відомо, є одним з найбільш рухливих пластів лексики мови, що обумовлює її постійне оновлення і поповнення. Саме завдяки гнучкості і динамічності СПЛ сучасної перської мови її вивчення дає багатий матеріал для лінгвістичних досліджень, в першу чергу, в області лексикології і фразеології, зокрема, дозволяючи розглянути взаємодію способів словотворення, виділити найбільш продуктивні типи словотворчих моделей, простежити шляхи поповнення лексичного складу. Крім того, промови та виступи політичних діячів представляють великий матеріал для дослідження стилістики, співвідношення літературної і розмовної мови.

Межі СПЛ в силу тісного зв'язку політики з явищами суспільного життя дуже розпливчасті. Умовно тут можна виділити ядро СПЛ, куди входить власне політична лексика, яка формується основними концептами мови політики: «політика», «влада», «ідеологія» – і включає власне політичні терміни, дипломатичну лексику (окремо – лексику документів), внутрішньополітичну, зовнішньополітичну і міжнародну лексику і термінологію. За межами цього ядра лежить великий пласт периферії, куди входять елементи економічної, юридичної, культурної, соціальної і навіть філологічної лексики.

Розвиток СПЛ, як відомо, визначається рядом факторів, з яких, в першу чергу, слід зазначити лексико-семантичний, хронологічний і динамічний.

Перший фактор обумовлений необхідністю дати чітке визначення новому політичному явищу, другий – послідовністю появи неологізмів і частотністю вживання того чи іншого неологізму (згодом фіксується як суспільно-

політичний термін) в різні періоди часу. Третій фактор обумовлений динамікою розвитку світу, який постійно змінюється.

Нові терміни в суспільно-політичній лексиці сучасної перської мови Лексика сучасної перської мови, крім спонтанного шляху розвитку, поповнюється шляхом створення нових термінів Академією перської мови і літератури, яка поставила в якості однієї зі своїх основних завдань формування «мови науки» на основі власне перського термінологічного фонду шляхом видалення з мови європейських запозичень і заміні їх на перські терміни.

Цей процес не обійшов і політичну термінологію, що торкнувся, в першу чергу, ряду понять, пов'язаних з ідеологією і політичною боротьбою. Так, наприклад, термін *آنارشى* *ānārši* – «анархія» запропоновано замінити перським дієслівним напівафіксом *اقتدارگريزي* *eqtedārgorizi*, європейські запозичення «деспотизм» і «доктрина», що можуть позначатися одним словом *دکترين* *doktrin* – складними словами: *خودکامگی* *xodkāmegi* і *راهنامه* *rāhnāme* відповідно. Як синонім терміна *ایدئولوژی* *ideoloži* «ідеологія» пропонується використовувати маловживаний іменник *مرا م* *maṛām* з тим же значенням «світогляд», «ідеологія», термін «парламентаризм» *پارلمانتاریسم* *pārlemāntārisim* було замінено на іменний напівафікс *مجلس محوری* *majlesmehvari*.

В міжнародній лексиці і термінології сучасної перської мови, яка постійно оновлюється за рахунок виникнення нових політичних реалій, значна кількість нових термінів з'явилася після розпаду біполярної системи і наступних подій. Так, з'явилися такі терміни як *جهانی شدن* *jahāni šodan* – «глобалізація», *فروپاشی اتحاد* *forupāšiye ettehāde šowravi* – «розпад СРСР», *جنایتکاری سازمان یافته فراملی* *jenāyatkāriye sāzmānyāfteye farāmelliyati* – «транснаціональна організована злочинність», *نقشه راه* *naqše- ye rāh* – «дорожня карта», *نیروی نرم* *niruyeye narm* – «м'яка сила» (глобальний рівень); *بهار عربی* *bahāre 'arabi* – «арабська весна», *تشکیلات خودگردان فلسطین* *taškilāte xodgardāne Felestin* – «Палестинська автономія» (регіональний рівень); *گفتگوی تمدن ها* *goftogu-ye tamaddonhā* – «діалог цивілізацій», *یکجانبه گرایي* *yekjānebe garāyi* – «одностороннє мислення» (зовнішньополітичний рівень). В

тих випадках, коли виникає необхідність вживання нового терміна з числа міжнародних реалій, відповідна термінологія поповнюється в основному за рахунок непрямих запозичень – кальок і напівкальок («м'яка сила», «арабська весна», «дорожня карта»). Значно рідше зустрічаються прямі запозичення – напр., رایت سکتور *rāyt sektor* – «правий сектор».

Власне перські терміни, такі як یکجانبه گرایی *yekjānebegarāyi* – «одностороннє мислення» (переклад запропонований іранськими фахівцями, сенс терміна – «нав'язування однією країною іншим своїх цінностей, в основному, культурних, етичних і поведінкових») утворюються за найбільш продуктивними словотворчими моделями – афіксації, напівафіксації, трансфіксації. Втім, нещодавно з'явився синонім цього терміна, що буквально передає його значення словосполученням – تفکر یکبعدی *tafakkor-e yek bo'di* (*tafakkor* – «мислення», *yekbo'di* – «односторонній»).

У внутрішньополітичній лексиці значні зміни відбулися після Ісламської революції 1979 року, зокрема з'явилися нові терміни пов'язані з Ісламською республікою та ісламом. Відомо, що в Конституції Ісламської Республіки Іран міститься 15 посилань на Коран і хадіси. Саме обґрунтування системи правління дається в термінах «віри в єдиного Бога» – خدای یکتا *hodā-ye yektā*, «божественного одкровення» – وحی الهی *vahy-e elahī*, «божественної справедливості» – عدل خدا *adl-e hodā*, «спадкоємності імамів» – امامت *emāmat*, іджтихада – اجتهاد *ejtehād*, тобто обґрунтовуються положення про опору влади на божественні сили. Формула влади відображена в специфічних термінах – ولایت فقیه *valāyat-e faqih* – «правління справедливого факіха (мусульманського богослова)» і ولایت امر *valāyat-e amr*. Важливим є те, що категорії «іслам» та «ісламський» стали політичними термінами, зафіксованими в іранських спеціалізованих словниках (Йазди, 1994). Терміни, пов'язані з ісламом, продовжують поповнювати суспільно-політичну лексику сучасної перської мови і в теперішній час. Так, в розпал передвиборної кампанії 2013 роки з'явився гасло جمهورییت همراه اسلامیت *jomhuriyyat hamrāhe eslāmiyyat* – «ісламський республіканізм», «республіканський лад в поєднанні з ісламом» (букв. «Республіканізм на одному шляху з ісламізмом»). Дана фраза

означає, що «іслам неможливий без республіки». Слід зазначити, що *جمهوریت jomhuriyyat* і *اسلامیت eslāmiyyat* є новоутвореннями – обидва терміни утворені за моделлю афіксації «іменник (جمهوری *jomhuri* – «республіка», *اسلام eslām* – «іслам») + арабський суфікс *یت* – *iyuat*».

Термін *جهاد jahād* – «джихад», зміст якого, як відомо, вже давно вийшов за рамки його традиційного значення («боротьба за віру») продовжує вживатися в нових словосполученнях. В сучасній політичній термінології перської мови цей термін набув значення «рух, кампанія за досягнення певних політичних установок», напр., *جهاد کشاورزی jahāde kešāvarzi* (букв., «сільськогосподарський джихад») – «боротьба за розвиток сільського господарства», *جهاد دانشگاهی jahāde dānešgāhi* (букв., «університетський джихад») – «боротьба за підвищення рівня вищої освіти». Так, в міжнародній термінології перської мови в зв'язку з активізацією діяльності радикальних ісламістських угруповань, з'явився термін *جهاد تکفیری jahāde takfiri* – «єретичний джихад». Термін «джихад» тут вживається у своєму прямому значенні, але при цьому носить негативне забарвлення, оскільки в Ірані екстремістські ісламістські рухи різко осуджуються. У внутрішньополітичній термінології також з'явився новий термін *مدیریت جهاد modiriyyate jahādi* – «джихадне управління», де термін «джихад» вже має більш широке значення. Він був вперше використаний Духовним лідером ІРІ А. Хаменеї і пізніше роз'яснено Президентом Х. Роухані на зустрічі з членами Кабінету міністрів: «джихад» в даному випадку означає всеосяжні зусилля з використанням всього потенціалу країни, а «джихадне управління» – управління країною консолідовано, серйозно і послідовно.

Зміни у внутрішньополітичній лексиці відбуваються і в результаті зміни керівництва країною, зокрема, приходу до влади нового президента, нової коаліції або партії, а також при загостренні внутрішньополітичної боротьби, найчастіше пов'язаної з передвиборчою кампанією. Так, з приходом до влади влітку 2013 року Президента Х. Роухані нове керівництво оголосило своїм гаслом «розсудливість і надію» – *تدبیر و امید tadbir-o omid*. Аналогічний термін вживається в застосуванні і до нового уряду Ірану: *دولت تدبیر و امید dowlat-e tadbir-o*

omid – «уряд розсудливості і надії». При цьому особливо підкреслюється, що основна увага в діяльності нового кабінету приділяється культурі, економіці і управлінню.

Перська мова володіє багатими ресурсами, в число яких входить розвинена синонімія. Прикладом є термін اعتدال e'tedāl – «помірність», «врівноваженість», що був обраний президентом Х. Роухані (позиціонує себе як «помірний» політик, на відміну від اصولگرایان osulgarāyān – «консерваторів» і اصلاح‌گرایان eslāhgarāyān – «реформаторів») для найменування свого політичного спрямування. У термінології перської мови є термін перського походження – میان‌رو miyānerow – «помірний» і میان‌روی miyāneravi – «помірні» (miyān (перс.) – «середина»). Однак в даному випадку було вибрано маловживаний іменник арабського походження اعتدال e'tedāl, очевидно, з метою підкреслити особливий статус нового напрямку в політиці. Спочатку в ЗМІ усталений перський термін میان‌روی miyāneravi з'являвся в дужках після терміна اعتدال e'tedāl, а пізніше – обидва терміни нерідко стали вживатися як копулятивне словосполучення – اعتدال و میان‌روی e'tedālo miyāneravi. Характерно, що практично відразу з'явився напівафікс اعتدال‌گرایي e'tedālgarāyi зі значенням «лінія», «рух помірних». Серед перших термінів, введених новим керівництвом, і які дещо спантеличили дослідників – істориків і політологів, виявився термін اقتصاد مقاومتی eqtesāde moqāvemati (букв. «економіка опору»). Після роз'яснень іранських політиків з'ясувалося, що під новим терміном мається на увазі, в першу чергу, вихід економіки із застою, перехід до процвітання і створення «конкурентної економіки».

У випадку якщо прихід до влади нового керівника супроводжується зміною зовнішньополітичного курсу країни, відбувається оновлення і зовнішньополітичної термінології. Так при новому президенті Х. Роухані стався досить різкий перехід від «жорсткої лінії» – سیاست تند siyāsate tond, яка характеризувала зовнішню політику М. Ахмадінежада, до «політики поміркованості» – اعتدال و میان‌روی سیاست siyāsate e'tedālo miyāneravi. Тут зміни пов'язані, в першу чергу, з курсом, взятим на «конструктивну взаємодію з Заходом» – تعامل سازنده با غرب ta'āmole sāzande bā qarb. При цьому пріоритет як і

раніше віддається одному з найважливіших напрямків – تنش زدایی tanešzedāyi- «зниження напруженості», однак новий акцент робиться на ایجاد اعتمادسازی با غرب ijāde e'temādsāzi bā qarḅ – «створення взаємної довіри з західним світом». Важливим терміном, що характеризує зовнішньополітичний курс ІРІ на сучасному етапі, є واقع گرایانه آرمانگراییه واقعی vāqe'garāyāne- «реалістичний ідеалізм». Під цим терміном мається на увазі те, що «спираючись на основоположні принципи своєї зовнішньої політики (зокрема, جمهورییت همراه اسلامیت jomhuriyyat hamrāhe eslāmiyyat – «ісламський республіканізм»), عدالتخواهی 'adālatxāhi – «прагнення до справедливості», حمایت از مستضعفین hamāyat az mostaza'fin – «підтримка обездолених», та ін.). Іран в період домінування «помірного підходу у зовнішній політиці» – اعتدالگرایی در سیاست خارجی e'tedālgarāyi dar siyāsate xāreji повинен реалістично та з урахуванням внутрішніх та зовнішніх обставин діяти на благо своїх національних інтересів».

Появився і ряд нових термінів, пов'язаних з ядерною програмою Ірану. Після женеvських переговорів «шістки» گروه پنچ به علاوه یک goguhe panj be 'alāveye uek – (букв. «Група “п’ять плюс один”») навесні 2014 року акцент в переговорній лексиці змістився від відстоювання інтересів Ірану – حق مسلم ایران برای استفاده صلح آمیز از انرژی اتمی (haqqe mosallame Irān barāye estefādeye solhāmiz az eneržiye atomi – «невід’ємне право Ірану на мирне використання ядерної енергії») в бік економічної тематики. Зокрема, в побут увійшли метафоричні терміни مذاکرات برد – برد mozākerāte bord – bord – «взаємовигідні переговори» (букв. «виграв – виграв») і مذاکرات برد – باخت mozākerāte bord – bāxt «односторонні переговори» (букв. «виграв – програв») з натяком на те, що Захід намагається виторгувати для себе найбільш вигідні умови в переговорах з Іраном з приводу «пом’якшення санкцій» – سست شدن تحریمات sost šodane tahrīmāt. З’явилися і інші метафори, напр., ارابه تحریمات را متوقف کردن arābeye tahrīmāt rā motavaqqef kardan – «призупинити санкції» (букв. «зупинити віз санкцій»). До речі, нове визначення західних політиків – باجگیران bājgīrān «хабарники» (букв. «Збирачі податків») також говорить про зміщення акценту в бік економічної

тематики з певним негативним відтінком. Пізніше, після чергового раунду переговорів, коли досягнення *ای برنامه هسته‌ای از توافق جامع* *tavāfoqe jāme' az barnāmeye hastei* – «комплексної угоди з ядерної програми» зайшло в глухий кут, в переговорній риторичі з'явився термін *تحميل* *tahmil* – «нав'язування», (в контексті того, що Іран не піде на нав'язувані йому умови). Цей термін в політичній термінології сучасної перської мови, в першу чергу, асоціюється з Ірано-іракською війною 1980- 1988 рр., що іменується в Ірані *جنگ تحمیلی* *jange tahmili* – «нав'язана війна».

Суспільно-політична лексика характеризується не тільки появою нових термінів, але і досить швидким переходом неологізмів в категорію історизмів. Прикладом можуть служити такі внутрішньополітичні терміни, як *انقلاب* *sodure enqelāb* – «експорт революції» і *اقتصاد توحیدی* *eqtesāde towhidi* – «тоухідна економіка» (*توحيد* *towhid* – «єдинобожжя»), що з'явилися безпосередньо після Ісламської революції і в даний час маловживані з огляду на відмову від відповідних програм і лозунгів. Термін *تنشزدایی* *tanešzedāyi* – «розрядка напруженості» в європейській політичній термінології відноситься до категорії історизмів – політичного побуту 70-х років, в той час як в СПЛ сучасної перської мови, як уже зазначалося вище, – це один з найважливіших термінів, що визначають зовнішньополітичну платформу ІРІ. Динаміку розвитку СПЛ в хронологічному аспекті цікаво простежити на прикладі дипломатичної лексики, що є найменш «рухливим» пластом СПЛ перської мови, де протягом десятиліть основні дипломатичні терміни залишаються незмінними. Це стосується, зокрема, найменувань документів (*یادداشت* *yāddāšt* – «нота», *موافقتنامه* *movāfeqatnāme* – «угода»), дипломатичних посад (*وابسته* *vābaste* – «аташе»), назв дипломатичних представництв *کنسولگری* *konsulgari* – «консульство») і т.п.

Однак дипломатична лексика протягом багатьох десятиліть зазнала значних змін, пов'язані як зі змінами всередині державного ладу (наприклад, зміна династій в епоху монархії), так і з кардинальними внутрішніми перетвореннями (повалення монархії і встановлення ісламської республіки). Так, назви ряду придворних посад, починаючи з правління династії Сефевідів (XVI-

XVIII ст.), становили терміни тюркського і арабського походження, що проіснували до XX століття (наприклад, «церемоніймейстер» - ایشیک آقاسی- işikāqāsi). У сучасній дипломатичній термінології тюркський термін було замінено на словосполучення رئیس تشریفات ra'is-e tašrifāt – «начальник, шеф протоколу», «конферансьє» яке, втім, теж складається з арабських слів. Терміном صدر اعظم sadr-e a'azam в період правління династії Каджарів (XVIII-XX ст.) іменували посаду прем'єр-міністра, проте в сучасній перській політичній термінології його замінив перський термін نخست وزیر no(a)hostvazir (букв. «перший міністр»), а термін صدر اعظم sadr-e a'azam став вживатися в значенні «канцлер». В дипломатичній термінології останніх років також можна спостерігати окремі зміни. Зокрема, арабський термін منشی الممالک monši olmamālek – «міністр закордонних справ» (букв. «державний секретар») в середині 50-х років був замінений перським وزیر امور خارجه vazire omure xāreje. А дипломатична посада радника в даний час отримала найменування رایزن rāyzan (замість нього раніше вживалося مشاور mošāver). Також з'явився термін کنسولیاری konsulyār – «віце-консул».

Висновки до Розділу III

Серед морфологічних і синтаксичних особливостей суспільно-політичного стилю слід зазначити роль інфінітива, вільних копулятивних словосполучень і дієприкметників минулого і теперішнього часу.

Інфінітив в суспільно-політичній лексиці сучасної перської мови в основному виступає в якості іменника і з точки зору синтагматики і парадигматики дієслівні властивості у нього відсутні: جهاتی غدن jahAni Sodan – «глобалізація», فردی شدن fardi šodan – «індивідуалізація», غربی شدن qarbi šodan – «вестернізація», امریکایی شدن amrikayī šodan – «американізація», منطقهی شدن mantaqei šodan – «регіоналізація», به روز کردن be ruz kardan – «модернізація». Крім того, інфінітив може також виконувати функції віддієслівного іменника, вживається також в тих випадках, коли необхідно підкреслити стан як процес або дію: همگرایی hamgarayī – «інтеграція» і

همگرا شدن hamgarA šodan – «інтегрування»; تخصص taxassos – «спеціальність» і تخصصی شدن taxassosi šodan – «спеціалізація»; تسریع tasri – «прискорення» і سرعت sor'at baxsidan – «надання прискорення».

Вільні копулятивні словосполучення широко використовуються в суспільно-політичному стилі, особливо в промовах і виступах, надаючи висловлюванню емоційного забарвлення. Прийом повтору взагалі є однією з характерних особливостей публіцистичного стилю. Компонентами ВКС в суспільно-політичній термінології є в основному іменники як арабського, так і перського походження, причому компоненти можуть бути як іменниками тільки арабського (مراقبت و نظارت rošd-o ta'āli – «розвиток», «зростання», مراقبت و نظارت moḡāqebat-o nazārat – «моніторинг») або тільки перського походження, так і комбінацією двох іменників різного походження (وحدت و همدلی vahdat-o hamdeli, بردباری و تحمل bordebāri-vo tahammol).

Найбільш продуктивні в суспільно-політичній лексиці сучасної перської мови дієприкметники минулого часу і дієприкметники теперішнього часу з

суфіксом **انده** *ande*, що зберігають дієслівні властивості, але при цьому мають і прикметникові ознаки.

Широко поширене вживання дієприкметників минулого часу в якості означення в атрибутивному словосполученні: **نتایج به دست آمده** *natāyej-e be dast āmade* – «досягнуті результати». Дієприкметники минулого часу можуть виступати в якості іменної частини складеного іменникового присудка.

З'явилася стійка тенденція перетворення дієслівних фразеологізмів і префіксальних дієслів у рамкову дієслівну конструкцію з компонуєчим дієсловом **بودن** *budan* – «бути», де першим компонентом виступають дієприкметники теперішнього часу з суфіксом **انده** *ande*.

ВИСНОВКИ

У формуванні та поповненні СПЛ сучасної перської мови беруть участь всі способи словотворення: аффіксація, напівафіксація, транспозиція, словоскладання і лексикалізація словосполучень.

Аффіксація традиційно є найбільш поширеним способом словотворення в перською мовою. Спостерігається розширення валентності окремих суфіксів (зокрема, суфікса *ی* *ya-ye nesbat -i*, *ه* *-e*, *ش* *-eš*), а також префіксів, зокрема, дієслівних префіксів *فرا* *fara-* і *فرو* *foru-*, які в суспільно-політичній лексиці беруть участь не тільки в дієслівному, але і в іменниковому словотворі.

У ОПЛ сучасної перської мови найпродуктивнішим способом словотворення є напівафіксація, причому в словотворенні беруть активну участь як напівпрефікси, так і напівсуфікси – іменні і дієслівні напівафікси і напівафіксальні блоки.

Особливою продуктивністю характеризується модель дієслівної напівафіксації, як за участю власне дієслівних напівафіксів (ОТЧ дієслів), так і за участю напівафіксальних блоків (ОТЧ дієслова, нарощена суфіксом *ی* і *-ya-ye masdari*).

Слід зазначити, що тенденція заміни словосполучень іменниками, утвореними шляхом аффіксації і напівфіксації, триває і в даний час. Так, термін *نیروهای پاسدار صلح* *niruhā-ye pāsdār-e solh* – «сили з підтримання миру», «миротворчі сили» (*پاسدار* *pasdar* – «охоронець», «страж») останнім часом був замінений словосполученням *نیروهای صلحبان* *niruhā-ye solhbān*: *طح* *solh* – «мир» *بان* *bān* – суфікс іменників зі значенням «охороняє, захищає щось»).

Атрибутивні словосполучення з дієслівним інфінітивом як основного слова так само неухильно замінюються на напівафіксні утворення: *ربودن آدمها* *robudan-e adamha* = *آدمربایی* *ādamrobāyi* – «викрадення людей».

Транспозиція і словоскладання відносяться до числа менш продуктивних моделей в СПО сучасної перської мови. Найбільш поширеним видом

транспозиції в суспільно-політичній лексиці сучасної перської мови є субстантивація.

Значну роль суспільно-політичній лексиці грають субстантивовані дієприкметники теперішнього часу: مقاومت‌کننده moqavematkonande – «противник», «той, хто чинить опір», تولیدکننده toolidkonande – «виробник». Як і раніше продуктивною залишається модель утворення прийменників від іменників: از محل az mahall-e – «в рахунок чого-небудь», مبنی بر tabni bar – «про що-небудь», «з приводу», در قالب dar qaleb-e – «в рамках». Широко поширені в суспільно-політичній термінології транспозити: مورد علاقه mowred-e alaqe – «що представляє інтерес», مورد اختلاف mowred-e extelāf – «спірний», مورد آزمون mowred-e āzmun – «розглянутий», «досліджуваний».

У моделях словоскладання суспільно-політичної лексики сучасної перської мови переважають детермінативи. Яскраво виражена тенденція утворення складних слів зі стійким першим компонентом, напр., خود xod, تک tak, نو now. При цьому в деяких випадках стійкий компонент набуває характеристики напівпрефікса: نومحافظه‌کاران nowmohāfezekāgān – «неоконсерватори».

Лексикалізація словосполучень, що відбулася в результаті тривалого вживання та формування ряду слів за участю стійкого першого або другого компонента є характерною рисою для суспільно-політичної лексики сучасної перської мови, при цьому повнозначні слова можуть, зокрема, перейти в наступні категорії:

- 1) суфіксів: کار kār,
- 2) напівпрефіксів: درون darun, برون bogun,
- 3) іменникових напівафіксів (напівсуфіксів): محور mehvar, مدار madār,
- 4) компонентів складних слів: خود xod, سر sar, تجدید tajdid, صاحب sāheb

Активна взаємодія способів словотвору і словотворчих моделей є ще однією характерною рисою суспільно-політичної лексики сучасної перської мови.

Зокрема, найбільш продуктивні способи словотворення – афіксація і напівафіксація – взаємодіють на рівні створення напівафіксальних блоків, тобто дієслівних напівафіксів, нарощених іменниковим суфіксом *۷ ya-ye masdarı*.

Словоскладання і афіксація також знаходяться в тісній взаємодії один з одним, тому що складні слова часто служать продуктивними основами для моделей афіксації. Моделі транспозиції і словоскладання також взаємодіють між собою.

PE3IOME

در زمینه تغییرات بنیادی در زندگی اجتماعی ، اقتصادی و سیاسی ، گسترش رسانه ها در سراسر جهان ، مطالعه واژگان سیاسی-اجتماعی اهمیت بیشتری پیدا می کند. واژگان حساس ترین سطح سیستم زبانی است: هرچه تغییرات در حوزه های مختلف زندگی عمومی یک کشور شدیدتر باشد ، واژگان با شدت بیشتری در هر مرحله از شکل گیری آن تغییر می کنند.

بخش مهمی از سیستم واژگانی زبان است ، دامنه وسیعی از کلمات مربوط به سیستم سیاسی اجتماعی و ایدئولوژی دولت و جامعه را در بر می گیرد. این امر توجه مداوم دانشمندان به را توضیح می دهد. با این حال ، باید توجه داشت که در دوره های مختلف ، واژگان سیاسی اجتماعی با درجات مختلفی از عینیت مورد مطالعه قرار می گرفت.

تغییراتی که در سالهای اخیر در زبان فارسی رخ داده است تقریباً تمام حوزه های زندگی بشر را تحت تأثیر قرار داده است. و حجم جدیدی از نوشناسی که به طور فعال واژگان زبان فارسی را تکمیل می کنند ، آنقدر زیاد است که ما را مجبور می کند تا دائماً به این مشکل بپردازیم.

دلایل ظهور نئولوژیسم ها در واژگان زبان فارسی جدید متنوع است: این یک تحول جهانی در مقیاس بین المللی است ، و تغییراتی در سیاست داخلی و معرفی فن آوری های پیشرفته دارد. در دهه های اخیر ، یک لایه کاملاً جدید از واژگان مربوط به استفاده به ویژه از فناوری رایانه ، توسعه فناوری صوتی و تصویری ، گسترش اینترنت است.

فرهنگ لغات سیاسی-اجتماعی هر زبانی ، شکل گیری پایگاه اجتماعی-تاریخی آن ، توسعه و کاربرد آن در زبان این واژگان باید در ارتباط نزدیک با ویژگی های اجتماعی ، اقتصادی ، سیاسی ، فرهنگی ، وقایع تاریخی زمان وی مورد توجه قرار گیرد.

توسعه در قرن به ویژه در نتیجه تعدادی از عوامل مربوط به ویژگی های توسعه اجتماعی ، با پیشرفت در زندگی مادی و معنوی ، با جابجایی و تغییر در ترکیب گروه های زبانی و غیره ، سریع و ناهموار بود. در مورد خود زبان فارسی ، سیستم واژگانی آن تحت تأثیر دو گرایش توسعه می یابد. از یک طرف ، این یک کار هدفمند است که در چارچوب دکترین فرهنگی جمهوری اسلامی ایران که رسماً اعلام شده است ، میزان واژگان اروپای غربی را در زبان فارسی کاهش داده و بر این اساس ، عناصر زبانی فارسی را جایگزین آنها کند.

از طرف دیگر ، یک فرآیند خود به خودی برای پر کردن واژگان فارسی ، در درجه اول ساختار اصطلاحات آن ، از طریق وام گرفتن از زبان های اروپایی وجود دارد.

زبان شناسان ایرانی ، با استقبال از پر کردن واژگان ، وام گیری مستقیم کلمات از زبان های اروپایی را تأیید نمی کنند و پیشنهاد می کنند که واژگان را با ایجاد اصطلاحات جدید در مدل های واژه سازی فارسی ، افزایش مترادف ، احیای کلمات منسوخ و گسترش معنایی موجود ، فقط موجود این زبان امکانات نامحدودی برای این کار دارد.

بنابراین ، تلاش می شود تا به زبان فارسی ، همراه با واژه های وام گرفته شده ، اصطلاحات شفاف تر و قابل فهم آنها برای ایرانیان ایجاد شود. لازم به ذکر است که فرآیندهای مشابهی در کشورهای دیگر در منطقه خاورمیانه در حال انجام است.

واژگان سیاسی-اجتماعی که واقعیت های جهان در حال تغییر را منعکس می کند ، به ویژه در تغییر زبان حساس است. زبان رسانه های جمعی ، سخنرانی ها و سخنرانی های سیاستمداران ، نشریات ادبی و ویژه در مورد موضوعات سیاسی-اجتماعی مملو از انواع "تشکیلات جدید" است و درجه اجرای آنها اغلب به نویسنده متن بستگی دارد.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурячок А. А. (1983). Формування спільного фонду суспільно-політичної лексики східнослов'янських мов. - К. : Наук. думка, 248 с.
2. Панько Т. І. (1994). Українське термінознавство : підруч. / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. - Львів : Світ, 216 с.
3. Бабій Ю. Лексико-семантичні засоби створення портрету політичного діяча [Електронний ресурс] // Весник ХНЕУ «Наука и практика».
4. Карабута О. (2013). Сучасна суспільно-політична лексика: семантико-структурний аспект // Науковий вісник ХДУ. Сер. : Лінгвістика : зб. наук. пр. - Херсон : Вид-во ХДУ. - Вип. 19. - С. 54-57.
5. Сидоренко О. (2013). Методологічні засади дослідження суспільно-політичної термінології // Іноземна філологія. - Вип. 125. - с. 55-61.
6. Капуш А. (2000). Еволюційні процеси в німецькій лексиці суспільно-політичного змісту (на матеріалі періодичних видань 80-х - 90-х років) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / А. Капуш. - К. - 20 с.
7. Акбарипур А. (2006). Терминологическое строительство в современном Иране: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.22 / Рос. гос. гуманитар. ун-т. - М. - 286 с.
8. Алиев С.А. (1985). Полуаффиксация в системе словообразования современного персидского языка: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.22 / АН СССР, Ин-Т востоковедения. - М. - 195 с.
9. Вахидов А.А. (1990). Причастия в современном персидском языке: (функционально-грамматический анализ): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.22 / АН СССР, Ин-Т востоковедения. - М. - 16 с.
10. Гаффаров М.А. (1974). Персидско-русский словарь: в 2 т. - М.: Наука, – 599 с.
11. Богатуров А.Д., Аверков В.В. (2009). История международных отношений: (1945-2008 гг.). - М.: МГИМО-Университет, - 672 с.

12. Голева Г.С. Фразеология современного персидского языка. (2006). - М.: Муравей, - 224 с.
13. Иванов В.Б., Гладкова Е.Л. Учебник персидского языка. ч. 2. - М.: Филоматис. - 320 с.
14. Крючкова Т.Б. (1989). Особенности функционирования и развития общественно-политической лексики и терминологии. - М.: Наука, - 151 с.
15. Крючкова Т.Б. (2008). О фиксации в толковых словарях идеологической вариативности лексических единиц // Вопросы филологии. № 2 (29). с. 46 - 53
16. Люкшин Ю., Змарзер В. (2003). Теоретические основы терминоведения: аннотация // Социальные и гуманитарные науки. Сер. 6, Отечественная и зарубежная литература. — № 2. М., С. 179-186
17. Месамед В.И. (1984). Калькирование как один из способов пополнения словарного состава современного персидского языка: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.22 / АН СССР, Ин-Т востоковедения. - М., - 21 с.
18. Миллер Б.В. (1953). Персидско-русский словарь. - М.: Государственное издание иностранных и национальных словарей, - 600 с.
19. Мухабатов А. (2007). Спортивная терминология современного персидского языка: автореф. дне. ... канд. филол. наук: 10.02.22 / Акад наук Респ. Таджикистан, Ин-Т яз. и лит. им. Рудаки. - Душанбе, - 21 с.
20. Назарзода С. (2004). Общественно-политическая терминология таджикского языка: история, тенденции и перспективы = Истилохоти ичтимои ва сиёсии забони тоҷики: таърих, гароиш ва дурнамо: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.22 / Акад наук Респ. Таджикистан, Ин-Т яз. и лит. им. Рудаки. - Душанбе, - 308 с.
21. Ольшанский Д.В. (2002). Политико-психологический словарь. - М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, - 516 с.
22. Ошеева Ю.В. (2004). Политическая лексика и фразеология русского языка: 1985-2000 гг.: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Башкир. гос. ун-т. - Уфа, - 21 с.

23. Пейсиков Л.С. (1959). Вопросы синтаксиса персидского языка. - М.: Издательство Института международных отношений, - 411 с.
24. Пейсиков Л.С. (1973). Способы словообразования в современном персидском языке - М.: МГУ, - 199 с.
25. Пейсиков Л.С. (1975). Лексикология современного персидского языка. - М.: МГУ, - 206 с.
26. Пейсиков Л.С. (2009). Способы словообразования в современном персидском языке. 2-е изд. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», - 200 с. (Языки народов мира).
27. Потапов Ю.А. (1987). Словообразовательная транспозиция в персидском языке в сопоставлении с русским: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Военный ИНТ. - М., - 20 с.
28. Расторгуева В.С. (1966). Среднеперсидский язык. М.: Наука, - 160 с.
29. Резникова Н.А. (2005). Семантический анализ политической лексики // Вестник ТПРУ. Сер. Гуманитарные науки (Филология). Вып. 4 (48). - с. 49-54.
30. Рубинчик Ю.А. (1998). Некоторые особенности развития персидского языка после исламской революции // Иран: эволюция исламского правления. - М.: Изд-во ив РАН, с. 53-59
31. Рубинчик Ю.А. (2001). Грамматика современного персидского литературного языка. - М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, – 600 с.
32. Страмной А.В. (2007). Газетный текст как источник неологизмов: (на материале русской и французской прессы): автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.01, 10.02.05 / Волгогр. гос. ун-т. - Волгоград
33. Талыбова С. (2007). Копулятивные словосочетания в современном персидском языке / Ин-т востоковедения РАН. - М.: Восточная литература, – 160 с.
34. Фельтхэм Р. Дж. (2001). Настольная книга дипломата. - 2-е изд. - М.: Новое знание, - 304 с.

35. Шанский Н.М. (1970). Аффиксоиды в словообразовательной системе современного русского литературного языка // Исследования по современному русскому языку. - М.,
36. Шейгал Е.И. (2000). Семиотика политического дискурса: автореф. д-ра филол. наук. - Волгоград, - 25 с.
37. Шейгал Е.И. Власть как концепт и категория дискурса [Электронный ресурс].
38. Восканян Г. А., (1986). Русско-персидский словарь, М.
39. Белый В. В., (1981). Основные группы лингвистических терминов и особенности их производства, в кн.: Преемственность при обучении иностранцев русскому языку, М.
40. Татьяна Ивановна Вендина. (2001). Введение в языкознание: Учебное пособие для педагогических вузов. — Москва: Высшая школа, — С. 112—186. — 288 с. — 8000 экз. — ISBN 5-06-003700-2.
41. М. А. Бондаренко. (2007). Введение в языкознание. — Тула: Тульский государственный университет, — С. 145—208. — 391 с.
42. Баранов А.Н., Караулов Ю.Н. (1991). Русская политическая метафора. — Москва, — 193с.
43. Вольф Е.М. (2000). Функциональная семантика оценки. — Москва, 2002. — 227 с.
44. Воробьева О.И. Политический язык: семантика, таксономия, функции. — М., — 382 с.
45. Лейчик В. М. (1983). Особенности терминологии общественных наук и сферы ее использования. — Москва.
46. Ли Йонг Хи (2003). Отражение общественно-политических изменений в лексике русского и корейского языков: Автореф. дис. ... к-та филол. наук. — Москва, — 18 с.
47. Чудинов, А. П. (2003). Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации: Монография Урал. гос. пед. ун-т. [Текст] / А. П. Чудинов. - Екатеринбург, - 248 с.

48. Парпаров, Л.Ф. (1968). Некоторые аспекты современной немецкой военной терминологии и вопросы ее перевода на русский язык [Текст] / Л.Ф. Парпаров. - М.: - 101 с.
49. Холявко І.В. (2004). Суспільно-політична лексика у пресі 90-их років ХХ ст. (семантико-функціональний аналіз): Дис. ... к-та філол. наук. – Кіровоград, – 229 ст.
50. Баранов, А. Г. (1993). Функционально-прагматическая концепция текста. Ростов н/Д. : Изд-во Рост. ун-та, 182 с.
51. Дешериев, Ю. Д. (1988). Влияние социальных факторов на функционирование и развитие языка [Электронный ресурс] / Ю. Д. Дешериев, М. В. Панов, Э. Г. Туманян и др. М.
52. Жданова, Л. А. (1996). Общественно-политическая лексика: структура и динамика: автореф. ... канд. филол. наук. М.
53. Розенталь, Д. Э. (1980). Язык и стиль средств массовой информации и пропаганды. М.
54. Токарева, И. В. (2011). Аспекты терминологизации немецких лексических заимствований (сущность дефиниции терминопонятия «общественно-политическая лексика») // Актуальные вопросы филологических наук: материалы междунар. заоч. науч. конф. (Чита, нояб. 2011 г.). Чита, С. 134–137.
55. Чудинов, А.П. Политическая лингвистика: учеб. пособие. М., 2006.
56. Садри Афшар Г. Х., Хокми Насрин, Хокми Настаран. (2002). Словарь современного персидского языка («Farhang-e moā'ser-e fārsi-ye emruz»). – Тегеран: Современный словарь, – 1354 с.
57. Сотова О. М. (2008). Основные структурно-семантические особенности терминообразования в современном персидском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М. – 19 с.
58. Пейсиков Л. С. (1973). Способы словообразования в современном персидском языке. – М.: МГУ, – 199 с.

59. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. (1976). Знаменательные слова // Словарь-справочник лингвистических терминов. — 2-е изд, испр. и доп. — М.: «Просвещение».
60. Овчинникова И. К. (2002). Учебник персидского языка (آموزش زبان فارسی). — М.: Издательский дом Филология Три.
61. <https://zno.if.ua/?p=4100>
62. <http://tapemark.narod.ru/les/>
63. <https://www.vajehyab.com/>
64. <http://www.farhang.ru/>
65. حسن عمید، فرهنگ فارسی / عمید (3 جلدی) - تهران: امیرکبیر ۱۳۷۵
66. حسن انوری، فرهنگ فشرده سخن - تهران: مصور ۱۳۸۵
67. مهدی نوروزی خیالانی، فرهنگ لغت و اصطلاحات سیاسی. - تهران: نشر نی، ۱۳۷۷
68. پرویز ناتل خانلری، زبانشناسی و زبان فارسی، تهران، ۱۳۴۳.
69. راهنمای زبان‌های ایرانی، جلد اول: زبان‌های ایرانی باستان و ایرانی میانه، رودیگر اشمیت، ترجمه آرمان بختیاری و دیگران، انتشارات ققنوس، چاپ اول، زمستان ۱۳۸۲
70. راهنمای زبان‌های ایرانی، جلد دوم: زبان‌های ایرانی نو، رودیگر اشمیت، ترجمه آرمان بختیاری و دیگران، انتشارات ققنوس، چاپ اول، ۱۳۸۳
71. محمد معین فرهنگ فارسی (متوسط)، تهران: امیر کبیر ۱۳۷۵
72. محمد جواد علمی، فرهنگ جامع - لغت و اصطلاحات سیاسی (انگلیسی - فارسی) - تهران: نشر ادب، ۱۳۸۰